

**Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2023

Romana Špačková

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Bakalářská práce

**Glagolský mešní řád Jakuba Zentnera
v kontextu hlaholských misálů Vojtěcha
Tkadlčíka a Josefa Vajse**

Romana Špačková

Katedra bohemistiky

Vedoucí práce: doc. Mgr. Miroslav Vepřek, Ph.D.

Studijní program: Česká filologie

Olomouc 2023

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma *Glagolský mešní řád Jakuba Zentnera v kontextu hlaholských misálů Vojtěcha Tkdličíka a Josefa Vajse* vypracovala samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato bakalářská práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Datum

.....

podpis

Ráda bych touto cestou poděkovala doc. Mgr. Miroslavu Vepřkovi, Ph.D., vedoucímu mé bakalářské práce, za jeho cenné rady, vstřícný přístup, trpělivost a čas strávený při konzultacích.

OBSAH

Úvod	7
1 Hlaholský misál.....	9
1.1 Josef Vajs.....	10
1.1.1 Vajsův misál.....	11
1.2 Vojtěch Tkadlčík	12
1.1.2 Tkadlčíkův Hlaholský misál	13
1.3 Jakub Václav Zentner	15
2 Glagolský mešní řád.....	16
3 Jazyková analýza.....	27
3.1 Hlásková analýza.....	27
3.1.1 Jery	28
3.1.2 Změna $g > h$	30
3.1.3 Vývoj nosovek	30
3.1.4 Střídnice za psl. $*tj/kti$ a $*dj$	31
3.1.5 Střídnice za psl. $*skj$	32
3.1.6 Střídnice $š$ za ch při druhé a třetí palatalizaci	32
3.1.7 Vývoj $dl, tl > l$	33
3.1.8 Epentetické l'	34
3.1.9 Reflexe psl. $ě$	34
3.2 Hlásková podoba vlastních jmen.....	35
3.3 Lexikální analýza.....	38
Závěr.....	44
Seznam použité literatury a internetových zdrojů.....	46
Použitá literatura.....	46

Použité internetové zdroje	47
Seznam tabulek	48
Anotace.....	49
Klíčová slova.....	49
Annotation	49
Key words	49
Příloha č. 1.....	50
Příloha č. 2.....	51
Příloha č. 3.....	52
Příloha č. 4.....	53
Příloha č. 5.....	54

Úvod

V předkládané práci se budeme podrobně věnovat dílu Jakuba Zentnera *Glagolský mešní řád podle římského misálu staroslověnsky doplněný o mešní texty pro svátky českých svatých, Panny Marie, a liturgické zpěvy*. Jedná se o publikaci, která byla vydána v roce 2020 a vznikla primárně pro bohoslužby tzv. Tridentské liturgie. Toto téma jsme si vybrali především proto, že se aktuálně jedná o nejmladší dílo psané v hlaholici, které vzniklo v České republice a doposud nebylo hlouběji prozkoumáno. V naší práci bychom chtěli dosáhnout zejména dvou cílů: jednak detailněji popsat celou Zentnerovu publikaci a také zjistit, v čem se liturgické texty Glagolského mešního řádu odlišují od předešlých hlaholských misálů, tedy co tento mešní řád přináší nového nebo jiného.

Pro srovnání a jazykovou analýzu jsme si vybrali celý mešní kánon a dále tři modlitby z liturgických textů ke sv. Prokopu a sv. Cyrilu a Metoději (konkrétně se jedná o části: Molitva, Tajnaja a Popričešćenje). Tyto texty budeme následně porovnávat s těmi, které se nacházejí v hlaholském misálu Josefa Vajse z roku 1922 a dále v hlaholském misálu Vojtěcha Tkadlčíka z roku 1963, který ovšem nikdy nebyl oficiálně vydán.

V první kapitole stručně představíme život Josefa Vajse, Vojtěcha Tkadlčíka a Jakuba Zentnera a následně budeme krátce charakterizovat misály prvních dvou zmíněných autorů. Jelikož je Glagolský mešní řád pro tuto práci stěžejní, vyčleníme si pro jeho popis následující, tedy druhou kapitolu. V té se budeme nejprve věnovat první části Zentnerovy publikace, kterou tvoří úvodní studie „Staroslověnština v římské liturgii“, a následně přiblížíme druhou část Zentnerova Glagolského mešního řádu, ve které se nachází kromě mešního řádu a liturgických textů k Panně Marii a českým světcům také liturgické písně včetně notového zápisu. Ve třetí a zároveň poslední kapitole se budeme věnovat jazykové analýze námi vybraných textů. Zaměříme se zejména na analýzu hláskovou a lexikální, a pak na hláskovou podobu vlastních jmen.

Při jazykové analýze budeme postupovat následujícím způsobem: nejprve si pro přehlednost přepíšeme texty ze všech tří zmíněných misálů do tří sloupců, následně si

zvýrazníme odlišným způsobem rozdíly v hláskách, odlišně změny lexikální, a nakonec si zvýrazníme rozdíly ve vlastních jménech. Takto barevně odlišené rozdíly pak budeme následně charakterizovat a pokud to bude možné, pokusíme se zjištěné změny vysvětlit. Zároveň každou hláskovou či lexikální změnu doložíme konkrétními ukázkami textů ze všech tří porovnávaných misálů a danou problematiku v nich zvýrazníme podtržením.

1 Hlaholský misál

V této práci budeme častěji užívat pojem „hlaholský misál“. Jedná se o liturgickou knihu, která obsahuje texty pro římskokatolickou bohoslužbu slavenou v českém prostředí v církevní slovanštině. Tento termín nepatří mezi oficiální církevní nebo slavistickou terminologii, ale spíše se jedná o vžitý název, což potvrzuje i korespondence Vojtěcha Tkadlčíka, ve které je „*Hlaholský misál*“ často zmiňovaný. Například 22. května 1963 V. Tkadlčík napsal v dopise adresovaném biskupu Františku Tomáškoví: „Doufal jsem, že Vám budu moci poslat více, ale zatím posílám aspoň návrh žádosti o rozšíření slov. bohoslužby u nás a první přílohu, t. j. návrh kalendáře pro chystaný hlaholský misál, který by měl být vydán.“¹ Zásadní důvody pro používání tohoto názvu jsou zřejmě dva – jednak uvedení textu „Hlaholský misál“ na hřbetu vazby definitivního vydání z roku 1992, jednak přímé souvislosti vyplývající z uživatelských pokynů. Tyto instrukce jsou totiž přímo nazvány „Pokyny pro uživatele hlaholského misálu (...)“.²

V souvislosti s *Hlaholským misálem* se často vyskytuje i pojem *hlaholská mše*. Tento termín je užit např. v misálu z roku 1972, kde je napsáno: „Hned od počátku zavedme také jednotnou terminologii. Mši slouženou podle tohoto privilegia nazývejme termínem: ‚hlaholská mše‘. Tento termín je ostatně vžitý v hudební terminologii pro skladby určené k této bohoslužbě. Označuje se jím docela jednoznačně mše římského obřadu v jazyku staroslověnském.“³ Nicméně je důležité upozornit, že pod tento pojem nespadały pouze hlaholské mše sloužené podle hlaholského misálu napsaného hlaholicí, ale i ty, které se sloužily podle misálu přepsaného do latinky (např. hlaholský misál z roku 1972).⁴

¹ VEPŘEK, Miroslav. *Hlaholský misál Vojtěcha Tkadlčíka*. Olomouc: nakladatelství Centra Aletti Refugium Velehrad-Roma, 2016. ISBN 978-80-7412-242-2., str. 16.

² Tamtéž, str. 15.

³ Tamtéž.

⁴ Tamtéž, str. 15–16.

1.1 Josef Vajs

Prof. PhDr. ThDr. Josef Vajs se narodil v roce 1865 v Dolní Liboci u Prahy. Nejprve navštěvoval obecnou školu v Pohořelicích a od roku 1877 studoval Malostranské gymnázium, které v roce 1885 dokončil na Akademickém gymnáziu. „Po studiích gymnasijských odešel Vajs do České koleje v Římě, kdež byl vysvěcen na kněze dne 21. prosince 1889. Po návratu domů působil jako kaplan postupně v Hostivaři, na Olšanech, u sv. Haštala a v Týně, potom jako katecheta na lyceu u Voršilek, kdež i pochoval své rodiče; od r. 1917 přijal místo proboštského vikáře na Vyšehradě, kdež zůstal do r. 1928.“⁵

Kromě kněžské služby se rád zajímal o staroslověnštinu a cyrilometodějský odkaz, a tak se začal vzdělávat ve slovanské filologii na FF UK v Praze u profesorů Jana Gebauera a Františka Pastrnka. Díky jeho iniciativě byla v roce 1901 založena krčským biskupem Dr. Antonínem Mahníčem Staroslověnská akademie (*Academie Palaeoslovenica Veglensis*), kde v edici Glagolitica vydal řadu cenných (po stránce filologické i liturgické) publikací.

Během svého života absolvoval několik zahraničních pobytů (např. Řím, Záhřeb, Paříž, Vídeň, Londýn, Soluň nebo Cařihrad) spojených nejen s bádáním, ale i s přednáškovou činností. Byl členem České akademie věd a umění nebo Královské české společnosti nauk a získal vysoká církevní vyznamenání (např. papežský prelát nebo čestný kanovník katedrálních kapitul v Záhřebu, Splitu a na Krku). V roce 1919 byl jmenován řádným profesorem staroslověnského překladu Písma svatého a slovanské liturgie.

Ve vědeckém bádání a přednášení byl aktivní až do roku 1937, kdy se rozhodl odejít na odpočinek. Zemřel 2. listopadu 1959 v Praze a je pochován na Vyšehradském hřbitově v hrobce proboštů kolegiální kapituly Všech svatých.

⁵ WEINGRAT, Miloš; HAVRÁNEK, Bohuslav. Byzantinoslavica: sborník pro studium byzantskoslovanských vztahů. Roč. VI, 460 s., rok 1935/1936. Praha: Orbis, 1929–1946, str. 223.

1.1.1 Vajsův misál

Po první světové válce začali někteří kněží prosazovat do liturgie domácí jazyk a rozhodli se vyčlenit z Římskokatolické církve a založili si Církev československou. Velká část kléru však zůstala věrná Římu a v roce 1920 dostala od papeže Benedikta XV. povolení ke sloužení bohoslužeb ve staroslověnětině, ale v Čechách pouze na sedmi vybraných místech a na Moravě měl povolení pouze Velehrad. Toto privilegium se týkalo pouze pro svátky českých světů. Konkrétně se jednalo o sv. Jana Nepomuckého, sv. Prokopa, sv. Cyrila a Metoděje, sv. Ludmilu a sv. Václava. Při těchto bohoslužbách celebranti používali chorvátský misál, který vydal český slavista Josef Vajs (první vydání vyšlo v roce 1905, další pak v roce 1927). Jelikož jsou mezi současnou češtinou a církevní slovanštinou chorvátského typu značné rozdíly, rozhodl se Vajs pro počestění chorvátského misálu a v roce 1922 jej publikoval pod názvem *Služebník'. Čin i Pravilo Mši Misala Rimskago Slověnskym Jazykom i Mša Svätcem Vlašča Čěškago – Ordo et Canon missae e missali romano slavonico cum missis sanctorum e proprio Bohemiae*. Jedná se o zkrácený misál, který „obsahuje dvě hlavní části – a) mešní řád (*Čin misi*) s prefacemi na významné svátky a slavnosti církevního roku a s mešním kánonem (*Pravilo misi*), s. 3–39; b) mešní formuláře ke svátkům a slavnostem vybraných svatých, s. 40–48. V první části se jedná o výtah z chorvátského novocírkevněslovanského misálu, který odpovídá tzv. Tridentickému misálu. Mešní formuláře druhé části jsou částečně též převzaty z chorvátských liturgických textů (např. ze svátku sv. Cyrila a Metoděje), částečně se jedná o nově pořízené překlady (např. ke svátku sv. Ludmily či sv. Jana Nepomuckého). (...) Formuláře obsahují vstupní antifonu (*Pristup*) a vstupní modlitbu (*Molitva*), dále texty k bohoslužbě slova – čtení (*Čtenije*), graduale (*Stepennaja*) a evangelium (*Jevangelije*), antifonu k přípravě darů (*Prinos*) se sekterou (*Tajnaja*) a konečně antifonou k přijímání (*Pričaščenije*) s modlitbou po přijímání (*Popričaščenije*). Mimo to jsou příslušné formuláře opatřeny rubrikami s dalšími pokyny pro celebranta.“⁶

⁶ VEPŘEK, Miroslav. *Hlaholský misál Vojtěcha Tkadlčíka*. Olomouc: nakladatelství Centra Aletti Refugium Velehrad-Roma, 2016. ISBN 978-80-7412-242-2., str. 23–24.

Vajsův misál se bohužel v praxi neprosadil, a i nadále se užíval spíše misál chorvatské redakce. F. V. Čermák se domnívá, že příčinou nepřijetí byl jazyk, který působil příliš akademicky a nepřizpůsoboval se nynější češtině. Důležité je ovšem zmínit, že se Josefu Vajsovi podařilo vydat kompletní římskokatolický misál v chorvatské redakci církevní slovanštiny. Stalo se tomu v roce 1927 a Vajs tím bezesporu dosáhl rozšíření slovanské liturgie v Chorvatsku.⁷

1.2 Vojtěch Tkadlčík

Mons. Prof. ThDr. Vojtěch Tkadlčík se narodil v roce 1915 v Karlovicích (dnes část Kostelce u Holešova). Po ukončení studia na Arcibiskupském gymnáziu v Kroměříži, kde v roce 1933 úspěšně složil maturitní zkoušku, začal studovat bohosloví na bohoslovecké fakultě v Olomouci. „Na kněze byl vysvěcen 5. července 1938. Kněžskou dráhu začal jako kaplan ve Zdounkách a v Olšanech. Čtyři roky pak zastával funkci ekonoma v Arcibiskupském kněžském semináři v Olomouci. Konec druhé světové války v roce 1945 mu konečně umožnil zahájit pedagogickou a badatelskou dráhu na bohoslovecké fakultě, nejprve jako asistent, posléze odborný asistent, lektor ruštiny a suplent křesťanské filozofie.“⁸

Po obnovení olomoucké univerzity v roce 1946 se Tkadlčík začal věnovat studiu slovanské filologie a historie a v roce 1948 získal doktorát z teologie. V témže roce však došlo ke komunistickému puči, po kterém byla zlikvidována řada církevních institucí a škol, tedy i bohoslovecká fakulta Univerzity Palackého, kde Tkadlčík působil jako pedagog. „Nabídku vědeckého a pedagogického působení na bohoslovecké fakultě Univerzity Karlovy, která byla dislokována do provinčních Litoměřic a měla sloužit pro všechny české a moravské dieceze, samozřejmě pod přísným státním dozorem, Vojtěch

⁷ VEPŘEK, Miroslav. *Hlaholský misál Vojtěcha Tkadlčíka*. Olomouc: nakladatelství Centra Aletti Refugium Velehrad-Roma, 2016. ISBN 978-80-7412-242-2., str. 23–25.

⁸ POJSL, Miroslav: „Mons. prof. ThDr. Vojtěch Tkadlčík“. In: *Cyrrillomethodiana: sborník k uctění památky Mons. prof. ThDr. Vojtěcha Tkadlčíka*. Praha: Euroslavica, 2000, str. 11.

Tkadlčik nepřijal. Mladý doktor teologie věděl, že zde není kompromisu. Proto odešel do duchovní správy.“⁹

V roce 1968 se mu podařilo spolu s ThDr. Leopoldem Dýmalem obnovit bohosloveckou fakultu, tentokrát však nebyla součástí Univerzity Palackého, ale spadala po litoměřickou Cyrilometodějskou bohosloveckou fakultu a po šesti letech zanikla. Tkdalčik byl v té době uznávaným odborníkem především v oblasti paleoslavistiky, ale kvůli normalizačním poměrům mu nebyl uznán titul docenta. Odešel tedy znovu do duchovní správy, ale nepřestával být v kontaktu s několika vědeckými institucemi. Po pádu komunistického režimu v roce 1989 se opět podílel na obnovení bohoslovecké fakulty, a nakonec se stal i jejím prvním děkanem. „Jeho (V. Tkdalčikova, pozn.) celoživotní práce pro církev byla 11. ledna 1990 oceněna jmenováním čestným papežským prelátem s titulem Monsignore.“¹⁰ Vojtěch Tkdalčik zemřel 26. prosince 1997 na selhání srdce.

1.1.2 Tkdalčikův Hlaholský misál

RIMSKYJ MISAL SLOVĚNSKYM JAZYKEM NA UPOTŘEBLJENIJE VŠEMU ČESTNOMU KLIRU V DRŽAVĚ ČESKO – SLOVĚNSCĚJ PRĚSVJATAHO HOSPODINA NAŠEHO PAVLA PAPEŽA VI POVELĚNIJEM IZDAN s paralelním latinským názvem MISSALE ROMANUM LINGUA PALAEOSLOVENICA AD USUM UNIVERSI VENERABILIS CLERI IN RE PUBLICA ČECHO – SLOVACA SSMI D. N. PAULI PP. VI AUCTORITATE VULGATUM, V PRAZE / PRAGAE 1963 je přesný titul oficiálně nikdy nevydaného hlaholského misálu Vojtěcha Tkdalčika. Z korespondence Tkdalčika a Františka Václava Mareše je zřejmé, že přepis vznikl už v padesátých letech minulého století. Autor misálu v dopisu z 25. listopadu 1954 píše: „Myslím, že by měl být vydán pro naše země výtah z misálu, upravený podle vzoru Kyjevských listů, a to jak co do písma, tak i co do

⁹ POJSL, Miroslav: „Mons. prof. ThDr. Vojtěch Tkdalčik“. In: Cyrillomethodiana: sborník k uctění památky Mons. prof. ThDr. Vojtěcha Tkdalčika. Praha: Euroslavica, 2000, str. 12.

¹⁰ Tamtéž,, str. 13.

zvláštností jazykových.“¹¹ Tkadlčik chtěl dosáhnout především toho, aby bylo privilegium sloužit hlaholské mše svaté rozšířeno na více farností na Moravě, v Čechách a v případě zájmu i na Slovensku. Dále chtěl, aby se toto privilegium vztahovalo na dalších šest dní v roce, takže by se slovanská liturgie mohla slavit jedenáctkrát v roce; zároveň ale píše: „Zásadně bude ovšem nutno zdůraznit, zvláště v Římě při podávání žádosti, že nejde o pokus postupně odstranit u nás latinu z liturgie. Latina v liturgii je u nás již tak vžitá a má tak veliký praktický i zásadní význam, že by bylo opravdu největším nesmyslem chtít ji odstranit.“¹² Jako předlohu použil Tkadlčik původní hlaholský misál z roku 1896, který následně ve dvacátých letech dvacátého století přepracovával i Josef Vajs. Podporu pro vznikající dílo vyjádřili i čeští biskupové, zejména pak Josef kardinál Beran, který misál považoval za zdůraznění a uvědomění si cyrilometodějského dědictví, a pak František kardinál Tomášek, kterému, jak se můžeme dočíst v korespondenci V. Tkadlčika a F. V. Mareše z 24. května 1963, na vydání misálu velice záleželo. V dopisu stojí: „Posílám Vám (...) návrh žádosti sv. Otci o rozšíření slov. bohoslužby u nás. Požádal mě o něj před časem nejdp. biskup Tomášek. Nyní za změněných poměrů musil jsem stylisovat jménem nejdp. arcibiskupa pražského, ačkoli on mě o to nepožádal. Myslím, že p. bisk. Tomášek a prof. Vašica, jemuž jsem ji též poslal, s p. arcibiskupem o tom promluví.“¹³

V roce 1963 Tkadlčik dokončil svoji práci a misál poslal na zasedání II. vatikánského koncilu. Události se však začaly vyvíjet jinak, než očekával. V listopadu roku 1963 vešla v platnost koncilní konstituce *Sacrosanctum Concilium* která povolovala sloužení bohoslužeb v národních jazycích. O staroslověnštinu, která byla v té době už mrtvým jazykem, tak nebyl jeven zájem a misál nakonec nikdy nebyl oficiálně vydán.

Vojtěch Tkadlčik následně svůj misál upravil podle nového Římského misálu, který vyšel v roce 1969. Pro tento Hlaholský misál bylo 21. června 1971 uděleno privilegium a mohl být užíván při bohoslužbách v Olomoucké arcidiecézi. Druhá

¹¹ Srov. BAUEROVÁ, Helena a MIROSLAV VEPŘEK. Vybraná paleoslovenistická témata v korespondenci F. Mareše a V. Tkadlčika. *Slovo. Časopis Staroslavenskog instituta*. 2010, 60, str. 111–112.

¹² VEPŘEK, Miroslav. *Neznámá verze církevněslovanského římskokatolického misálu Vojtěcha Tkadlčika z roku 1963*. *Slovo. Časopis Staroslavenskog instituta*. 2015, roč. 65, str. 92.

¹³ Tamtéž, str. 102.

a poslední verze tohoto misálu, která byla určena pro všechny české a moravské diecéze, vyšla v roce 1992.¹⁴

1.3 Jakub Václav Zentner

PhDr. Jakub Václav Zentner FSSP¹⁵ se narodil roku 1984 v Libochovicích u Litoměřic. Během studia na gymnáziu se začal zajímat nejprve o judaismus, ale nakonec ho více oslovila křesťanská víra a v roce 2003 se nechal pokřtít. Po maturitě v roce 2004 studoval na Karlově univerzitě v Praze kromě Filozofické fakulty i na Katolické teologické fakultě, což mu umožnilo hlouběji poznávat nejen katolickou církev, ale i její liturgii.

V roce 2005 se poprvé zúčastnil Tridentské mše a začal se o tento fenomén více zajímat. Nakonec se rozhodl pro studium filosofie a teologie v kněžském semináři FSSP ve Wigratzbadu. V roce 2015 pak přijal podjáhenské a jáhenské svěcení a v červnu roku 2016 byl vysvěcen na kněze.

Jako kněz působil nejprve v německém Neckarsulmu a v rakouském Linzi. V roce 2018 byl biskupem Vlastimilem Kročilem ustanoven jako kaplan pro věřící, kteří chtějí slavit Eucharistii a ostatní katolické svátosti v tradičním ritu. Od roku 2019 působí jako farář na poutním místě v Římově.¹⁶

¹⁴ VEPŘEK, Miroslav. *Hlaholský misál Vojtěcha Tkadlčíka*. Olomouc: nakladatelství Centra Aletti Refugium Velehrad-Roma, 2016. ISBN 978-80-7412-242-2., str. 30–33.

¹⁵ Kněžské bratrstvo sv. Petra (lat. *Fraternitas Sacerdotalis Sancti Petri*) je společnost katolických kněží, která je charakterizována tím, že klade důraz na pravověrnost nauky, věrnost k nástupci sv. Petra a zachovává identitu tradiční římské liturgie, proto jsou mše sloužené Kněžským bratrstvem pouze v tradičním římském ritu podle misálu z roku 1962.

¹⁶ *Jakub Václav Zentner – Katopedia*. [online]. ©2021 [cit. 25.3.2023]. Dostupné z http://www.katopedia.cz/index.php?title=Jakub_V%C3%A1clav_Zentner.

2 Glagolský mešní řád

Glagolský mešní řád Římského misálu staroslověnsky doplněný o mešní texty pro svátky českých svatých, Panny Marie a liturgické zpěvy je publikace, kterou sestavil a s podporou Grantové agentury Jihočeské univerzity vydal v roce 2020 P. Jakub Zentner, FSSP.

V první kapitole nazvané „Liturgický jazyk římské církve“ se Zentner zabývá postavením jazyka v liturgii. Zdůrazňuje, že mezi symboly křesťanské liturgie nepatří pouze chléb, víno, voda, oheň nebo kadidlo, ale i jazyk, neboť „právě on je nositelem pravd zjevených Bohem“¹⁷. Původním jazykem užívaným při římské liturgii byla řečtina, tento liturgický jazyk se ale lišil od podoby mluvené. V průběhu staletí do liturgie pronikala stále více latina a ve 4. století, pravděpodobně v souvislosti s rozdělením římského impéria, vystřídala řečtinu. Důležité je zmínit i skutečnost, že latina byla považována za literární jazyk západní kultury. I v tomto případě se totiž nejednalo o podobu jazyka, kterým by lidé běžně mluvili. Zentner dále upozorňuje na fakt, že se s liturgickým jazykem můžeme setkat i u Židů, kteří žili v době Ježíšově. Běžným jazykem, kterým mezi sebou Židé tehdy komunikovali, byla aramejšťina, ale jazykem používaným při bohoslužbě a modlitbách byla hebrejšťina. Zentner toto tvrzení dokládá i tím, že když Ježíš umíral na kříži, vyřkl slova jednadvacátého žalmu v hebrejšťině: „Eli, Eli, lema sabachthani?“¹⁸ Proto došlo k tomu, že se někteří mylně domnívali, že Ježíš volá Eliáše, protože v aramejšťině „Eli“ může znamenat oslovení Eliáše, v hebrejšťině však znamená „Bože můj“. I přes velký vliv latiny řečtina z liturgického prostředí nikdy nevytizela, ale je její součástí dodnes, např. *Kyrie eleison*.¹⁹

Ve následující kapitole nazvané „Sv. Cyril a Metoděj a staroslověnština v římské liturgii“ Zentner zaměřuje svoji pozornost na staroslověnštinu jako na liturgický jazyk. Zmiňuje, že není mnoho jazyků, které by měly takový vliv, že by upozadily latinu a byly používány v římském ritu. Kromě řečtiny, arménštiny nebo arabštiny je to ale právě

¹⁷ *Glagolský mešní řád: římského misálu staroslověnsky doplněný o mešní texty pro svátky českých svatých, Panny Marie, a liturgické zpěvy*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2020. ISBN 978-80-7465-460-2., str. VII.

¹⁸ „Bože můj, Bože můj, proč jsi mě opustil?“

¹⁹ Tamtéž, str. VII–XII.

i staroslověnština, která byla soluňskými bratry uměle vytvořena původně pro byzantskou liturgii. Když však Cyril s Metodějem přišli na Moravu, zjistili, že je mezi Slovy slaven římský ritus, a tak do staroslověnštiny přeložili i římskou liturgii. Stejně jako v případě řečtiny nebo latiny nebyla ani staroslověnština používaná při liturgii totožná s tou, kterou se lidé na Velké Moravě dorozumívali, protože měla za úkol vyjádřit věci, které nebylo možno popsat jazykem užívaným v běžné mluvě. Pravdou je, že tento uměle vytvořený a vznešený jazyk nemusel být všem srozumitelný, ale více než na srozumitelnost se kladl důraz na úroveň kultury, která díky staroslověnštině jednoznačně vzrostla.

Staroslověnština procházela postupným vývojem, který přinášel řadu změn; nejméně odlišností od staroslověnštiny původní lze nalézt v ruské a chorvatské redakci, kde došlo ke změnám pouze ve způsobu psaní. Ruská redakce k zápisu užívala jednodušší cyrilici a chorvatská redakce používala sice původní hlaholici, ale z důvodu snazšího psaní upravenou do hranatých tvarů. „Od 20. století je patrná snaha o rekonstrukci původní moravské podoby staroslověnštiny, vycházející ovšem ze stejných římských liturgických textů, které užívá i chorvatská redakce.“²⁰ Tato snaha je zřejmá například v hlaholských misálech Josefa Vajse (vydané v letech 1919 a 1920), na které navazuje Římský misál (vznikl v roce 1963, ale nikdy nebyl oficiálně vydán) Vojtěcha Tkadlčíka. „V rekonstruované moravské redakci staroslověnštiny byl vydán až staroslověnský misál pro pokoncilní liturgii z roku 1972, respektive 1992.“²¹

Staroslověnština byla, i přes nesouhlas ze strany východofranských biskupů, pro římskokatolickou liturgii Církví povolena a papež Hadrián II. zavedl v roce 869 v hlavních římských bazilikách římsko-slovanskou liturgii. Nicméně tento krok vyvolal konflikt se zastánci názoru, že liturgie může být slavena pouze ve třech jazycích – řecky, latinsky a hebrejsky (tzv. trojjazyčný blud). Tyto jazyky byly sice na Západě vnímány

²⁰ *Glagolský mešní řád: římského misálu staroslověnsky doplněný o mešní texty pro svátky českých svatých, Panny Marie, a liturgické zpěvy*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2020. ISBN 978-80-7465-460-2., str. XIV.

²¹ Tamtéž.

jako posvátné, avšak tento blud byl zřejmě výsledkem sporu mezi Byzantskou říší a Západem.²²

„Staroslověnská liturgie ve středověku“ je název třetí kapitoly, ve které Zentner řeší neblahé dopady středověku na staroslověnštinu. Už od začátku desátého století docházelo k odmítání staroslověnštiny v římském ritu a v roce 925 bylo na Splitské synodě zakázáno „(...) světit kněze pro slovanskou liturgii a papež Jan X. v listu biskupům na synodě shromážděným zapovídá užívání podivných znaků v liturgických knihách, totiž hlaholice, kterou považuje za gótské písmo ‘heretika’ Metoděje, omylem považovaného za ariánského biskupa.“²³

V Čechách byla staroslověnská liturgie zamítnuta v roce 1080 papežem Řehořem VII. v dopise adresovaném knížeti Vratislavovi II. Papež Vratislavově žádosti o povolení staroslověnštiny v liturgii nevyhověl. Jednak proto, že považoval za chybný krok zavádět slovanský ritus někde, kde už se uchytila liturgie latinská, a jednak proto, že Vratislav byl na straně německého krále Jindřicha IV. Ten byl Řehořem VII. exkomunikován kvůli válce, kterou proti němu vedl. Zentner ale zdůrazňuje, že tento papežův list nelze interpretovat jako zákaz římsko-slovanské liturgie v českém knížectví. Papeži šlo hlavně o to, aby nebyla novotami narušována liturgie, která fungovala, což potvrzuje i skutečnost, že v sázavském klášteře byla slovanská bohoslužba sloužena nepřetržitě i po roce 1080. Definitivní konec slovansko-římské liturgie v Čechách nastal v roce 1100, ale nezaniká úplně. Je zachována na jadranském pobřeží v Dalmácii, a to paradoxně díky omylu: „Slovanský jazyk v liturgii totiž obhájila teorie o původu hlaholského písma, které mělo údajně sahat až ke sv. Jeronýmovi ze Stridonu v Dalmácii (cca 347 – 420)²⁴.“²⁵ Důležitou událostí pro návrat staroslověnštiny do liturgie v Čechách bylo ve 14. století založení emauzského kláštera prozíravě zasvěceného sv. Jeronýmovi, kam byli pozváni slovanští benediktini z Dalmácie. Slovanská liturgie tak byla opět

²² *Glagolský mešní řád: římského misálu staroslověnsky doplněný o mešní texty pro svátky českých svatých, Panny Marie, a liturgické zpěvy*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2020. ISBN 978-80-7465-460-2., str. XII–XVII.

²³ Tamtéž, str. XVII.

²⁴ Chybně zapsaná datace

²⁵ Tamtéž, str. XX.

obnovena, ale už v roce 1419 došlo k zabavení emauzského kláštera ve prospěch husitů, kteří staroslověnštinu nahradili češtinou.²⁶

Ve čtvrté kapitole nazvané „Staroslověnština v římském ritu po tridentském koncilu“ Zentner řeší situaci staroslověnštiny od 17. století, kdy byly všechny staroslověnské misály a breviáře upraveny tak, aby vyhovovaly Římskému misálu z roku 1570, neboť vzniklo mylné tvrzení, že byzantská redakce je vlastně totožná s původní verzí staroslověnštiny. „Překlady měly být provedeny podle východoslovanské redakce staroslověnštiny, resp. církevní slovanštiny. Tyto liturgické knihy, kterých byl navíc nedostatek, chorvatský klérus přijímal s rozpaky, a to především kvůli podobnostem se srbskou variantou církevní slovanštiny.“²⁷ Čím dál častěji tak docházelo k tomu, že byly při bohoslužbě užívány tři liturgické jazyky – modlitby pronášené nahlas se kněz modlil v chorvatské redakci, tiché modlitby pronášel v latině a odpovědi lidu byly v jazyce, který byl považován za staroslověnštinu. „Je jasné, že bez písemné kodifikace se do těchto staroslověnských textů vnášely stále více formy převzaté z lidového jazyka.“²⁸

Teprve v 19. století došlo na jadranském pobřeží ke návratu k slovanské římské liturgii, a to především zásluhou papeže Lva XIII., jenž vydal encykliku *Grande munus*, ve které připomněl zásluhy Cyrila a Metoděje. Zároveň byl zásluhou Lva XIII. vydán v roce 1893 v původní chorvatské redakci Římský misál, ovšem už po třech letech vychází podruhé a po úpravách Josefa Vajse a Vatroslava Jagiče vychází v roce 1905 potřetí. Poslední přepracování staroslověnského misálu, které nepodléhalo změnám II. vatikánského koncilu, proběhlo v roce 1927 a všechny následné liturgické úpravy nebo nové svátky, které byly zavedeny ještě před koncilem, byly do staroslověnštiny dodatečně přeloženy.

Od začátku dvacátého století se zintenzivnilo úsilí o povolení staroslověnštiny v římském ritu, což se nakonec podařilo a od roku 1920 byla staroslověnština povolena v římské liturgii. Toto povolení se vztahovalo pouze na některá místa a souviselo jen se

²⁶ *Glagolský mešní řád: římského misálu staroslověnsky doplněný o mešní texty pro svátky českých svatých, Panny Marie, a liturgické zpěvy*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2020. ISBN 978-80-7465-460-2., str. XVII–XXI.

²⁷ Tamtéž, str. XXI–XXII.

²⁸ Tamtéž, str. XXII.

svátky vybraných českých světců, nicméně později se rozšířilo na další místa. „Roku 1940 bylo dovoleno takto sloužit mši v chorvatském kolegiu sv. Jeronýma v Římě, roku 1953 při příležitosti oslav sv. Prokopa v Římě nebo roku 1959 k patnáctému výročí založení Kongregace sester sv. Cyrila a Metoděje ve Spojených státech amerických.“²⁹

Další kapitola se nazývá Změny v římské liturgii po II. vatikánském koncilu a překlady Vojtěcha Tkadlčíka. V úvodu Zentner shrnuje obecné informace o knězi a paleoslovenistovi Vojtěchu Tkadlčíkovi (1915–1997) a následně svoji pozornost soustředí především na Tkadlčíkův misál nazvaný *Římský misál staroslověnským jazykem k potřebám důstojného kléru ve státě československém*, který nebyl nikdy oficiálně vydán.

Jelikož jsme Tkadlčíkově oficiálně nevydanému misálu z roku 1963 věnovali kapitolu 1.1.3, nebudeme zde opakovat již jednou zmíněné informace. Nicméně považujeme za důležité upozornit na novou informaci, kterou Zentner ve své publikaci k této problematice uvádí, a tou je skutečnost, že existují tři výtisky tohoto misálu. Doposud byl znám pouze jeden, který je uložený v Centru Aletti v Olomouci. Dle Zentnera ovšem existují ještě další dva exempláře, jeden je v Knihovně Staroslověnského institutu v Záhřebu a druhý v soukromé knihovně P. Josefa Peňáze.³⁰

V předposlední kapitole nazvané „Starší úzus římského ritu a staroslověnština“ se Zentner zabývá situací římské liturgie po II. vatikánském koncilu. Někteří představitelé církve se domnívali, že nový obřad zavedený v roce 1969 je jediný správný a že se ve starším římském ritu bohoslužby už nesmí sloužit. Proti tomuto tvrzení se vymezovali někteří teologové či biskupové, a nakonec ho vyvrátil papež Benedikt XVI. ve svém apoštolském listu *Summorum pontificum*, který vyšel 7. července 2007. V listu píše, že kněz latinského obřadu, diecézní i řeholní, smí slavit bohoslužby podle misálu, který byl povolen bl. Janem XXIII. v roce 1962 a že k tomu nepotřebuje žádné povolení

²⁹ *Glagolský mešní řád: římského misálu staroslověnsky doplněný o mešní texty pro svátky českých svatých, Panny Marie, a liturgické zpěvy*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2020. ISBN 978-80-7465-460-2., str. XXIV.

³⁰ Tamtéž, str. XXV.

papeže ani biskupa. Podmínkou, stanovenou Benediktem XVI., ale je, aby se texty používané při této liturgii shodovaly s misálem z roku 1962.

Zentner dále upozorňuje, že v roce 1962 bylo omezeno užívání staroslověnštiny. Výjimka platila pouze pro tehdejší Jugoslávii, dále pět míst v Čechách a jedno na Moravě. Nicméně v roce 1983 vyšel nový *Kodex kanonického práva* – platný dodnes –, ve kterém je psáno, že liturgické texty používané při bohoslužbě mohou být v latině nebo jakémkoli jiném jazyce, ale musejí být zákonně schváleny. V případě bohoslužby sloužené podle misálu z roku 1962 se tak jedná pouze o latinu nebo staroslověnštinu.

V současné době se při mších slavených podle staršího římského ritu používá tzv. *Parčičův misál*, který původně vyšel v roce 1896, ale byl následně několikrát přepracován, mj. i Josefem Vajsem (viz čtvrtá kapitola). Právě tento misál se stal pro Zentnera předlohou pro zpracování Glagolského mešního řádu.³¹

V závěru se Zentner zabývá samotným principem liturgického jazyka. Zdůrazňuje, že liturgický jazyk má být primárně prostředkem k oslavě Boha: „Je zřejmé, že zde jde o něco více než pouhé racionální porozumění pronášeným slovům. Liturgie nemusí být polopaticky srozumitelná za každou cenu.“³² Podle Zentnera by měl takový jazyk především umět vyjádřit posvátno, a to s maximální možnou přesností, ale zároveň ho chránit před zevšedněním; měl by sjednocovat a být nositelem pravd víry. „Posvátný jazyk římské liturgie (...) zahaluje božská tajemství a připomíná, že se při mši svaté odehrává to, co nejsme schopni pochopit a co pro nás zůstává mysteriem – tajemstvím víry.“³³

Velkou výhodou, kterou Zentner vidí v liturgických jazycích je jejich neměnnost. Latina i staroslověnština patří k mrtvým jazykům, takže na rozdíl od češtiny a jiných živých jazyků nepodléhají změnám, stejně jako křesťanská víra.

³¹ *Glagolský mešní řád: římského misálu staroslověnsky doplněný o mešní texty pro svátky českých svatých, Panny Marie, a liturgické zpěvy*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2020. ISBN 978-80-7465-460-2., str. XXIX–XXXV.

³² Tamtéž, str. XXXVI.

³³ Tamtéž, str. XXXIX.

V ediční poznámce pak Zentner nejprve upřesňuje důvod názvu svého misálu³⁴. Odvolává se zde na Vojtěcha Tkadlčíka a spolu s ním zastává názor, že misál může být nazvaný *hlaholský* nebo *glagolský*, protože z hlaholice vychází. Zároveň připomíná, že jeho předlohou byl původní Parčičův misál z roku 1896 a pro vlastní texty určené k oslavě sv. Jana Nepomuckého, sv. Prokopa, sv. Cyrila a Metoděje, sv. Ludmily a sv. Václava použil Zentner církevně schválené texty z roku 1920.

Jakub Zentner ve svém misálu v poznámkách pod čarou porovnává liturgické texty jednotlivých, výše zmíněných, českých světců a mešního řádu s prepisy misálů Josefa Vajse (1922 a 1927) a misálem Vojtěcha Tkadlčíka (1963). Upozorňuje, že texty pro svátky Panny Marie jsou porovnány pouze s misálem z roku 1927, protože se v těch z roku 1922 a 1963 nevyskytují.

Následně reflektuje zásadní změny, ke kterým došel, a zdůvodňuje způsob zápisu nebo výslovnosti některých hlásek. Například vysvětluje, že pro polohlásky užil symbol *ь* a neznělé polohlásky, které se při čtení ignorují, vyznačil kurzívou *ь*. Také upozorňuje, že hláska *h* ve Vajsově misálu se v české výslovnosti čte jako *ch*, zatímco ve výslovnosti chorvatské je to spíše měkčí *h*. Další poznámku věnuje Zentner podobnostem mezi misálem Tkadlčíka (1963) a misálem Vajse (1922), které jsou v poznámkách vyznačeny tučným kurzívním písmem. Rovněž upozorňuje, že Tkadlčík ve svém prepisu téměř vždy místo hlásky *g*, kterou používá misál z roku 1896 i 1922, zavádí hlásku *h*. Vzhledem k pravidelnosti této změny se na ni v poznámkách Zentner nesoustředí, naopak poukazuje na možné výjimky.³⁵

V následujícím odstavci Zentner zmiňuje, že se snažil být ve svých prepisech původního hlaholského misálu do latinky co nejvěrnější, nicméně se na několika místech z důvodu praktičnosti dopustil menších odchylek. Konkrétně doplňuje u modliteb celé znění doxologie *Slava otcu do introitu*, připojuje dialogy, konkluze k oracím atd.³⁶

³⁴ Přesto, že oficiální název je *Glagolský mešní řád*, budeme v této práci používat i termín misál, neboť se rovněž jedná o knihu modliteb používanou při bohoslužbě.

³⁵ *Glagolský mešní řád: římského misálu staroslověnsky doplněný o mešní texty pro svátky českých svatých, Panny Marie, a liturgické zpěvy*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2020. ISBN 978-80-7465-460-2., str. XL–XLVI.

³⁶ Tamtéž, str. XLVI.

V závěru Zentner ještě dodává liturgickou poznámku vztahující se k liturgickým textům souvisejícím se svátky českých světců, ve které uvádí, že se v latinsky sloužených bohoslužbách často vyskytují odlišnosti způsobené rozdíly mezi moravskou a českou církví. Jednotlivé formuláře tak často tvoří společné texty, ale odlišné modlitby. Staroslověnské bohoslužby se ale řídí podle české verze.³⁷

Zentnerův Glagolský mešní řád dále obsahuje tabulku hlaholského písma, která obsahuje znaky hranaté hlaholice, kulaté hlaholice, dále přepis do latinky, a nakonec číselnou hodnotu jednotlivých písmen. Pod tabulkou pak Zentner ještě vysvětluje některé z ligatur, které jsou v textu psaném hlaholicí použity. Na závěr pak přidává základní pravidla pro výslovnost některých hlásek.³⁸

Následuje Mešní řád, který Zentner z původního misálu z roku 1896 přepsal do latinky a zároveň doplnil o český překlad. Podobně jako v současných misálech je i tento doplněn všeobecnými pokyny pro kněze. Mešní řád začíná modlitbou u stupňů oltáře. Jde o obřad, při kterém kněz spolu s asistencí přichází k oltáři a během zpěvu lidu nebo schóly pronáší v tichosti určené modlitby. Poté následuje společné znamení kříže, na které navazuje modlitba vybraných žalmů. Další částí je všeobecné vyznání hříchů, po kterém začíná bohoslužba katechumenů³⁹. Součástí této části mše svaté je vstupní antifona – *Pristupъ*, zpěv *Pane smiluj se – Gospodí pomiluj*, po kterém v případě svátků a slavností následuje chvalo zpěv *Slava*. Bohoslužba pokračuje modlitbou – *Molitva*, na kterou navazuje čtení – *Čtenje*, mezizpěv a evangelium. Po přečtení evangelia bývá obvykle další částí obřadu homilie, která je ale povinná pouze o slavnostech a nedělích. Poslední modlitba, jež je součástí bohoslužby katechumenů, se nazývá vyznání víry – *Věruju*. Bohoslužba pokračuje druhou hlavní částí obřadu – obětováním, které začíná antifonou k obětování – *Prinosъ*. Po antifoně kněz připravuje obětní dary a v tichosti pronáší určené modlitby. V případě slavností a svátků může celebrant v tomto okamžiku přistoupit k okuřování obětních darů kadidlem. Zentner na tomto místě kromě modlitby

³⁷ *Glagolský mešní řád: římského misálu staroslověnsky doplněný o mešní texty pro svátky českých svatých, Panny Marie, a liturgické zpěvy*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2020. ISBN 978-80-7465-460-2., str. XLVII.

³⁸ Tamtéž, str. XLVIII–L.

³⁹ Jediná část bohoslužby, které se mohli katechumeni účastnit.

k žehnání kadidla přidává i obrázkové schéma, které knězi předepisuje, jak má kadidelnicí okouřit obětní dary. Podobně přidává obrázek, na kterém je vysvětlený způsob okouřování oltáře. Obětování pokračuje mytím rukou a dále jsou pronášeny prosby o přijetí oběti. Další částí je tichá modlitba nad obětovanými dary – *Tajnaja*, která je zakončena prefací – *Prědbslovje*. Zentner zde uvádí obecnou prefaci, která se využívá o svátcích a všedních dnech během roku, které nemají svoji vlastní prefaci, i prefaci o nejsvětější Trojici, která se užívá o nedělích. Bohoslužba dále pokračuje chvalozpěvem *Svatý – Svetь*, po kterém následuje mešní kánon/*pravilo misi*. Mešní kánon tvoří střed mše svaté a obsahuje stále stejné modlitby. Nejprve jsou pronášeny prosby za církev, prosby za živé a připomínka svatých. Následuje prosba o přijetí darů, prosba o proměnění darů (epikleze) a poté dochází k samotnému proměňování chleba v Tělo Páně a vína v Krev Páně. Na proměňování navazuje připomínka díla vykoupení (anamneze), připomínka předobrazů Kristovy Oběti, prosba o přijetí Oběti, prosba za zemřelé a prosba za služebníky církve. Všechny prosby jsou ukončeny velkou doxologií⁴⁰. Poslední částí Mešního kánonu je modlitba Páně, po které následuje příprava ke svatému přijímání. Během přípravy se zpívá nebo recituje *Beránku Boží – Aganьče Boží*, dále jsou pronášeny modlitby před svatým přijímáním a pak samotné přijímání Těla a Krve Páně – nejprve přijímá kněz, po něm ostatní věřící. Poté, co ke svatému přijímání přistoupili všichni věřící, kteří přistoupit chtěli, pokračuje bohoslužba purifikací – umýváním liturgických nádob –, při které se zpívá nebo čte antifona k přijímání – *Pričeščejne*. Závěrečné obřady tvoří nejprve modlitba po přijímání – *Popričeščenje*, po které kněz uděluje lidem požehnání. Poslední částí celé bohoslužby je tzv. *Poslední evangelium*, kterým celá liturgie končí, popř. mohou následovat modlitby, pokud byla mše svatá recitovaná.⁴¹

Po mešním řádu zařadil Zentner do svého Glagolského misálu mešní texty vybraných svátků českých svatých a Panny Marie. Z českých světců jsou zde texty ke sv. Janu Nepomuckému (16. květen), sv. Prokopu (4. července), sv. Cyrilu a Metoději

⁴⁰ Jedná se o slavnostní provolání Boží slávy, kterým je ukončena eucharistická modlitba.

⁴¹ *Glagolský mešní řád: římského misálu staroslověnsky doplněný o mešní texty pro svátky českých svatých, Panny Marie, a liturgické zpěvy*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2020. ISBN 978-80-7465-460-2., str. 1–62.

(5. července), sv. Ludmile (16. září) a ke sv. Václavu (28. září). I v tomto případě Zentner uvádí texty veškerých modliteb, antifon, čtení nebo evangelií z původního hlaholského misálu z roku 1896 přepsané do latinky a doplňuje je o český překlad. Ke každému z výše zmíněných českých patronů je zde uvedena *Prisupь* – vstupní antifonu, dále *Molitva*, *Čьtenje*, *Stepenьnaja* – mezizpěv, *Aleluja* (v případě, že je bohoslužba sloužená v době velikonoční), *Vlěkomьja* – verš před evangeliem⁴² (v případě doby postní, kdy se aleluja nezpívá), evangelium, *Prinosь* – antifonu k obětování, *Tajnaja* – tichá modlitba nad obětními dary, *Pričešcenje* – antifonu k přijímání a *Popričešcenje* – modlitba po přijímání.

Zentner všechny tyto texty porovnával s misály Josefa Vajse (1922 a 1927) a s misálem Vojtěcha Tkadlčíka (1963). Pod každým textem uvádí v poznámkovém aparátu rozdíly, ke kterým během porovnávání dospěl, a to následovně: v případě jiného přepisu v misálu Josefa Vajse z roku 1922 použil běžné písmo, v případě odlišností ve druhém Vajsově misálu z roku 1927 použil písmo tučné, pro rozdíly misálu Vojtěcha Tkadlčíka použil kurzívu a pokud se Vajsův misál 1922 shoduje s misálem Tkadlčíka z roku 1963, jsou tyto změny zvýrazněny tučnou kurzívou.⁴³

Obecné mešní texty o Panně Marii, které Zentner přepisoval rovněž z Parčícova misálu (1896) jsou srovnány pouze s Vajsovým přepisem z roku 1927, jelikož zbylé dva misály tyto texty neobsahují.⁴⁴

V Glagolském mešním řádu se dále nachází soubor modliteb a žalmů, které slouží jako příprava na mši svatou, modlitby při oblékání posvátných rouch a další modlitby, žalmy a chvalozpěvy, jež jsou pronášeny jako díkůčinění po mši svaté, též porovnávaných se všemi třemi misály (1922, 1927 a 1963). Přepis opět vychází z misálu z roku 1896 a je doplněn českým překladem.⁴⁵

⁴² V liturgických textech určených ke svátku sv. Jana Nepomuckého tato část chybí.

⁴³ *Glagolský mešní řád: římského misálu staroslověnsky doplněný o mešní texty pro svátky českých svatých, Panny Marie, a liturgické zpěvy*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2020. ISBN 978-80-7465-460-2., str. 63–101.

⁴⁴ Tamtéž, str. 102–109.

⁴⁵ Tamtéž, str. 110–134.

Zentner mezi přípravu na mši svatou a díkyčinění vložil dvě modlitby sv. Tomáše Akvinského. Jednu před svatým přijímáním a druhou po něm, tyto jsou ale na rozdíl od všech ostatních textů a modliteb uvedeny pouze v českém překladu.⁴⁶

Na závěr Glagolského mešního řádu Zentner přidává tři mešní staroslověnská ordinária a chorální zpěvy, vše včetně notového zápisu a českého překladu. Mezi chorální zpěvy zařadil *Velkomoravskou modlitbu za vlast*, *Hospodine pomiluj ny*, *Svatováclavský chorál*⁴⁷, *Hymnus ke sv. Cyrilu a Metoději*⁴⁸ a modlitbu *Pod ochranu tvou*.⁴⁹

⁴⁶ *Glagolský mešní řád: římského misálu staroslověnsky doplněný o mešní texty pro svátky českých svatých, Panny Marie, a liturgické zpěvy*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2020. ISBN 978-80-7465-460-2., str. 127, 135.

⁴⁷ Zde Zentner použil český text současné verze podle Kancionálu č. 830 B.

⁴⁸ Uvádí v latině, staroslověně a češtině

⁴⁹ Tamtéž, str. 136–65.

3 Jazyková analýza

V této kapitole se budeme zabývat jazykovou analýzou textů z Vajsova misálu z roku 1922, Tkadlčikova Hlaholského misálu 1963 a Zentnerova Glagolského mešního řádu 2020. Pro porovnávání jsme zvolili celý mešní kánon a vlastní texty ke sv. Prokopu a sv. Cyrilu a Metoději. V případě liturgických textů ke zmíněným českým světcům jsme neporovnávali všechny příslušné texty, ale vybrali jsme *Molitvu*, dále tichou modlitbu nad obětními dary – *Tajnaja* a modlitbu po přijímání – *Popričešcenje*. Nejprve provedeme hláskovou analýzu, následně hláskovou podobou vlastních jmen a lexikální analýzu.

3.1 Hlásková analýza

Na úvod je důležité poznamenat, že se v této kapitole nebudeme věnovat detailní hláskové analýze jednotlivých misálů, neboť se jí zabývali v případě Vajsova misálu F. V. Mareš⁵⁰ a v případě misálu V. Tkadlčíka E. Hrdinová⁵¹. Chceme pouze upozornit na nejčastější jevy a rozdíly, se kterými se při porovnávání námi zvolených textů setkáme. Zentner ve své publikaci v poznámkách pod čarou srovnává přepisy Vajsových misálů z roku 1922 a 1927 a Tkadlčikova misálu z roku 1963 a na rozdíly upozorňuje následujícím způsobem:

1. odlišnosti, které se nacházejí ve Vajsově misálu z roku 1922, píše běžným písmem – vertikálou,
2. rozdíly, které obsahuje Vajsův misál z roku 1927, značí tučným písmem,
3. přepis pocházející z Tkadlčikova misálu z roku 1963 odděluje kurzívou,
4. a části textu, ve kterých se shoduje Vajsův misál z roku 1922 a Tkadlčíkův misál z roku 1963, značí tučnou kurzívou.

⁵⁰ MAREŠ, František Václav. Vajsova česká redakce nové církevní slovanštiny. In: BAUEROVÁ, M. a M. ŠTĚRBOVÁ (eds.). *Studia palaeoslovenica. Sborník studií věnovaných k sedmdesátinám univ. prof. Dr. Josefa Kurze*. Praha: Academia, 1971, s. 221–225.

⁵¹ HRDINOVÁ, Eva Maria. *Cesty vznikají tak, že po nich jdeme: Hlaholský misál Vojtěcha Tkadlčíka: hláskoslovná analýza*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, 2012. ISBN 978-80-7464-111-4.

Kromě hláskových změn, kterými sleduje pouze způsob výslovnosti⁵², pro nějž se Vajs či Tkadlčík rozhodli, ale dále je nevysvětluje, v poznámkách pod čarou uvádí i změny lexikální, což dle našeho názoru může na čtenáře působit nepřehledně.

3.1.1 Jery

Ze všech tří zmíněných misálů se jery vyskytují pouze v Zentnerově přepisu. Sám autor v ediční poznámce Glagolského mešního řádu píše: „Ovšem na rozdíl od misálu z roku 1919 uvádím nejen znělé polohlásky, nýbrž všechny polohlásky, které se v textu hranaté hlaholice objevují bez rozlišení jako **I**. Polohlásky jsou přepsány dnes běžným způsobem zápisu **ь**, přičemž kurzívně jsou vyznačeny zpravidla neznělé polohlásky „**ь**“, které se vyskytují pouze v hlaholském textu a při čtení se ignorují.“⁵³ Pro příklad uvádíme část textu z mešního kánonu podle přepisu Zentnera a polohlásky vyznačujeme tučným písmem: „*O**ь** nuděže i pametujuče, Gospodi, mi rabi tvoi, n**ь** i ljudje tvoi svetii, togođe Hr**ь**sta Sina tvojego Gospoda našego toli blaženuju muku, takodeže i o**ь** přeispod**ь**ni**ь**h**ь** v**ь**skr**ь**senje, n**ь** i na nebesa slav**ь**noje v**ь**znesenje: prinosim**ь** dr**ь**žav**ь**nomu velič**ь**stvju tvojemu o**ь** tvoih**ь** darov**ь** i dajanij, žr**ь**tvu čistu, žr**ь**tvu svetu, žr**ь**tvu neporoč**ь**nu, hlěb**ь** sveti žizni věč**ь**nije, i Čašu věč**ь**nago sbpasenja.“⁵⁴*

Vajs ani Tkadlčík ve svých misálech jery nepoužívají a jejich přepisy se řídí podle tzv. *Havlíkova jerového pravidla*. V jejich textech se tak nacházejí slova, ve kterých došlo k zániku jerů, např.:

Tabulka 1: Zánik jerů

Zentner	Tkadlčík	Vajs
<i>Vьsemilostivi</i>	<i>vьsemilostivyj</i>	<i>vsemilostivy</i>
<i>Prijetьna</i>	<i>prijatna</i>	<i>prijatna</i>
<i>Učьnikomь</i>	<i>učьnikom</i>	<i>učьnikom</i>

⁵² Z lingvistického hlediska Zentner užívá nepřesný termín.

⁵³ *Glagolský mešní řád: římského misálu staroslověnsky doplněný o mešní texty pro svátky českých svatých, Panny Marie, a liturgické zpěvy*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2020. ISBN 978-80-7465-460-2., str. XLII.

⁵⁴ Tamtéž, str. 37.

Znělé polohlásky, které Zentner značí běžným symbolem ъ, Vajs i Tkadlčík ve svých prepisech nahradili vokály, nicméně zatímco Tkadlčík se rozhodl pro: „(...) liturgickou výslovnost českou, odpovídající hláskovému systému spisovné češtiny“⁵⁵, Vajs ve své jazykové úpravě používal bohemismy v případech, kde bylo potřeba: „(...) odstranit kroatismy češtině cizí.“⁵⁶ Z toho důvodu se jejich úpravy ne vždy shodují. Např.:

Tabulka 2: vokalizace jerů

Zentner	Tkadlčík	Vajs
<i>katoličѣskije</i>	<i>katoličskyje</i>	<i>katoličeškyja</i>
<i>zѣlb</i>	<i>zel</i>	<i>zol</i>
<i>čѣstněi</i>	<i>čestněji</i>	<i>čestněji</i>

V obou misálech se také vyskytuje tzv. nenáležitá vokalizace jerů, a to zejména v případě předložek *ve* či *se*. Vepřek se v tomto případě kloní spíše k názoru, že předložka byla s následujícím substantivem považována za jeden celek a vokalizace by tak byla pravidelná.⁵⁷

Tabulka 3: Nenáležitá vokalizace

Zentner	Tkadlčík	Vajs
<i>vѣ vsěj</i>	<i>ve všej</i>	<i>vǫ vsej</i>
<i>sѣ vsěmi</i>	<i>se všěmi</i>	<i>sǫ vsěmi</i>
<i>nѣ i</i>	<i>no i</i>	<i>no i</i>

⁵⁵ VEPŘEK, Miroslav. *Hlaholský misál Vojtěcha Tkadlčíka*. Olomouc: nakladatelství Centra Aletti Refugium Velehrad-Roma, 2016. ISBN 978-80-7412-242-2., str. 114.

⁵⁶ MAREŠ, František Václav. Vajsova česká redakce nové církevní slovanštiny. In: BAUEROVÁ, M. a M. ŠTĚRBOVÁ (eds.). *Studia palaeoslovenica. Sborník studií věnovaných k sedmdesátinám univ. prof. Dr. Josefa Kurze*. Praha: Academia, 1971, s. 224.

⁵⁷ VEPŘEK, Miroslav. *Hlaholský misál Vojtěcha Tkadlčíka*. Olomouc: nakladatelství Centra Aletti Refugium Velehrad-Roma, 2016. ISBN 978-80-7412-242-2., str. 116.

3.1.2 Změna $g > h$

Tuto hláskovou změnu, ve které je hláska g nahrazena hláskou h , používá ve svém misálu pouze Vojtěch Tkadlčík, a to zejména proto, aby se maximálně přiblížil české výslovnosti. Ovšem Mareš upozorňuje, že: „(...) se nejedná o zcela izolovaný prvek; jako hlásku h vyslovují cyrilské Γ např. Ukrajinci.“⁵⁸ Čermák se domnívá, a to zejména na základě Tkadlčikova dopisu adresovaném v roce 1960 j. Vašicovi, že Tkadlčík zavedení této střídnice nejprve konzultoval právě se zmíněným J. Vašicou, neboť je v dopise napsáno: „provedl jsem podle Vašich pokynů změny: $g > h$ (...). Tím se odchyluje tato výslovnost od charvatské a přibližuje ukrajinské, což má pro nás nemalý význam.“⁵⁹

Bohemismy ve svých prepisech používal také Vajs, jak bylo řečeno výše, nicméně v tomto případě zachoval, podobně jako Zentner, praslovanské g .

Tabulka 4: Změna hlásky $g > h$

Zentner	Tkadlčík	Vajs
<i>Gospodemь</i>	<i>Hospodem</i>	<i>Gospodem</i>
<i>Bogu</i>	<i>Bo<u>h</u>u</i>	<i>Bogu</i>
<i>svojego</i>	<i>svoje<u>h</u>o</i>	<i>Svojego</i>

3.1.3 Vývoj nosovek

K zásadnímu vývoji nosovek došlo už v pračeštině, tehdy bylo ξ nahrazeno \acute{a} a ρ se změnilo v u . Vajs, Tkadlčík a Zentner v případě prepisů nosovek nejsou jednotní. Zatímco Zentner místo nosovky ξ používá obyčejné krátké e , Vajs ji nahrazuje hláskou \acute{a} a Tkadlčík používá střídnici ja nebo v případě palatál hlásku a (např. *ťa*).

⁵⁸ MAREŠ, František Václav. *Cyrlometodějská tradice a slavistika*. Praha: Torst, 2000. ISBN 80-7215-111-8., str. 544.

⁵⁹ ČERMÁK, Václav. K pojetí nové církevní slovanštiny v areálu Slavia orthodoxa a Slavia latina. *Slavia*. 2008, str. 36–37.

Tabulka 5: Střídnice za nosovku *ɛ*

Zentner	Tkadlečik	Vajs
<i>sv<u>e</u>tuju</i>	<i>sv<u>j</u>atuju</i>	<i>sv<u>ä</u>tuju</i>
<i>s<u>e</u></i>	<i>s<u>ja</u></i>	<i>s<u>ä</u></i>
<i>prinos<u>e</u>tb</i>	<i>prinos<u>ja</u>t</i>	<i>prinos<u>ät</u></i>

V případě nosovky *o*, která byla nahrazena hláskou *u/ju*, jsou naopak všechny tři přepisy shodné:

Tabulka 6: Střídnice za nosovku *o*

Zentner	Tkadlečik	Vajs
<i>sv<u>e</u>tuju</i>	<i>sv<u>j</u>atuju</i>	<i>sv<u>ä</u>tuju</i>
<i>neporoč<u>bn</u>uju</i>	<i>neporoč<u>n</u>uju</i>	<i>neporoč<u>n</u>uju</i>
<i>blagod<u>e</u>tju</i>	<i>blahod<u>e</u>tju</i>	<i>blagod<u>e</u>tju</i>

3.1.4 Střídnice za psl. **tj/kti* a **dj*

Také v tomto případě přepisy nejsou zcela shodné. Střídnicí za psl. **tj* nahrazuje Vajs a Tkadlečik hláskou *c*, ale Zentner hláskou *č*:

Tabulka 7: Střídnice za psl. **tj*

Zentner	Tkadlečik	Vajs
<i>pomo<u>č</u>ju</i>	<i>pomoc<u>i</u>ju</i>	<i>pomoc<u>i</u>ju</i>
<i>pametu<u>č</u>e</i>	<i>pamjatu<u>j</u>e</i>	<i>pamätu<u>j</u>e</i>
<i>č<u>tu</u>č<u>e</u></i>	<i>č<u>tu</u>č<u>e</u></i>	<i>č<u>tu</u>č<u>e</u></i>

Podobně je tomu i se střidnicí za psl. **dj*. Vajs a Tkadlečik se opět shodují a používají hlásku *z*, ale Zentnerův misál je opět odlišný a psl. **dj* přepisuje hláskou *đ*:

Tabulka 8: Střídnice za psl. *dj

Zentner	Tkadlčik	Vajs
<i>Тѣмѣ</i>	<i>Тѣмze</i>	<i>Тѣmze</i>
<i>утврѣдено</i>	<i>utvrzено</i>	<i>utvrzено</i>
<i>прѣде</i>	<i>прѣze</i>	<i>прѣze</i>

3.1.5 Střídnice za psl. *skj

Tuto střídnici, která se uplatňuje např. i v Kyjevských listech, zřejmě nelze považovat za jednoznačnou záležitost češtiny. Patrně se jedná o archaickou verzi, která byla později konkrétně v bulharsko-makedonských památkách nahrazena mladší střídnicí *št*. Trubeckoj uvádí, že starší střídnice *šč* by mohla být považována za součást nářečí okolí Soluně.

V případě této hláskové změny se všechny tři misály shodují, nicméně zatímco Tkadlčik a Vajs psl. *skj přepisují českou variantou *šč*; Zentner pro svůj přepis používá chorvatskou střídnici *šč*:

Tabulka 9: Střídnice za psl. *skj

Zentner	Tkadlčik	Vajs
<i>аšće</i>	<i>ašče</i>	<i>ašče</i>
<i>ščедротъ</i>	<i>ščedrot</i>	<i>ščedrot</i>
<i>отпушčajемъ</i>	<i>otpuščajem</i>	<i>otpuščajemo</i>

3.1.6 Střídnice *š* za *ch* při druhé a třetí palatalizaci

Další hláskovou změnou, ke které dochází v případě druhé a třetí palatalizace, je střídnice *š* za *ch*. Vajs a Zentner ve svých prepisech střídnici vůbec nepoužívají a hlaholskou hlásku přepisují i do latinky hláskou *s*. Odlišný je ve svých prepisech Tkadlčik, který střídnici používá a na místech, kde dochází ke druhé a třetí palatalizaci

používá hlásku š. Jde opět o Tkadlčikovu snahu o zavedení české výslovnosti, která má v tomto případě původ zřejmě už v 11. století.⁶⁰

Tabulka 10: Střídnice š za ch

Zentner	Tkadlčík	Vajs
<i>vṣ̌emogi</i>	<i>vṣ̌emohyj</i>	<i>vṣ̌emogy</i>
<i>vṣ̌akimь</i>	<i>vṣ̌akym</i>	<i>vṣ̌akym</i>
<i>vṣ̌egda</i>	<i>vṣ̌ehda</i>	<i>vṣ̌egda</i>

3.1.7 Vývoj *dl, tl > l*

V tomto případě se jedná o změnu, která je typická pro jiho- a východoslovanské jazyky; v češtině ke zjednodušení nedochází a hláskové skupiny zůstávají v původní podobě. Nicméně ve všech třech misálech, tedy i Tkadlčikově, dochází ke zjednodušování hláskových skupin *dl* a *tl > l*. Vepřek se domnívá, že: „(...) v tomto případě V. Tkadlčík se spolupracovníky dali přednost úzu *Kyjevských listů*, a tedy velkomoravské staroslověnštiny, ačkoliv v české redakci církevní staroslověnštiny registrujeme zachování skupin *dl* a *tl*, srov. např. doklady z *Pražských hlaholských zlomků* въседли, молитвами.(...) Tato skutečnost snad mohla být rozhodujícím faktorem pro stanovení zásad jazykových úprav textu misálu.“⁶¹ V tomto případě uvádíme pouze dva příklady, jelikož námi zkoumaný vzorek textů neobsahuje více dokladů této hláskové změny.

Tabulka 11: Vývoj *dl, tl > l*

Zentner	Tkadlčík	Vajs
<i>moľimь</i>	<i>moľim</i>	<i>moľim</i>
<i>moľiteľьникь</i>	<i>moľitel'nik</i>	<i>moľitelnik</i>

⁶⁰ VEPŘEK, Miroslav. *Hlaholský misál Vojtěcha Tkadlčíka*. Olomouc: nakladatelství Centra Aletti Refugium Velehrad-Roma, 2016. ISBN 978-80-7412-242-2., str. 119.

⁶¹ Tamtéž, str. 120-121.

3.1.8 Epentetické *l'*

V souvislosti s palatalizací retnic vzniklo ve východních a jižních slovanských jazycích v období praslovanštiny tzv. epentetické *l'*. „V *Kyjevských listech*, a tedy dle názorů řady badatelů (včetně V. Tkadlčíka) ve velkomoravské staroslověnštině byl tento jazykový prvek přítomen, v české redakci církevní slovanštiny se pak objevuje kolísání obou tvarů (...).⁶² V případě epentetického *l'* zvolili Tkadlčík a Vajs ve svých misálech grafický záznam v podobě *lj*, ale Zentner ve svém přepisu používá výhradně *l*.

Tabulka 12: Epentetické *l'*

Zentner	Tkadlčík	Vajs
<i>vъzljubljenago</i>	<i>vzljubljenaho</i>	<i>vozljubljenago</i>
<i>zastupljenja</i>	<i>zastupljenija</i>	<i>zastupljenija</i>
<i>blagoslovljenjembъ</i>	<i>blaahoslovljenijem</i>	<i>blagoslovljenijem</i>

3.1.9 Reflexe psl. *ě*

Samohláska *ě* („jat“), která vznikla ve staroslověnštině, ale do češtiny se nedochovala, je reflektována různým způsobem. Její nejčastější přepis do latinky je *ě* (*mirě, věčnaho, hrěchy*) a doporučuje se vyslovovat s jotací [*rje-*], [*vje-*]. V tomto případě užití se všechny tři misály shodují a „jat“ používají stejným způsobem.

Tabulka 13: Reflexe psl. *ě*

Zentner	Tkadlčík	Vajs
<i>mirě</i>	<i>mirě</i>	<i>mirě</i>
<i>věčbnago</i>	<i>věčnaho</i>	<i>věčnago</i>
<i>grěšbnikomъ</i>	<i>hrěšnikom</i>	<i>grěšnikom</i>

Pokud se tato samohláska vyskytuje po palatálách *d'*, *t'* či *ň*, přepisuje se stejně jako v prvním případě, nicméně výslovnost je tentokrát bez jotace (*Tělo, čestněji, svjatěji*). „Důležitý je též fakt, že v případě měkké hlásky *ň* se nerozlišuje skutečnost, zda

⁶² VEPŘEK, Miroslav. *Hlaholský misál Vojtěcha Tkadlčíka*. Olomouc: nakladatelství Centra Aletti Refugium Velehrad-Roma, 2016. ISBN 978-80-7412-242-2., str. 121.

následující vokál je etymologické *ě* nebo *e* a píše se vždy *ě*, např. něho (<*njeho), což (...) V. Tkadlčík zdůvodňuje tak, aby psaní *nj* „nesvádělo k nesprávné výslovnosti.“⁶³“⁶⁴ I v tomto užití samohlásky *ě* jsou Zentner, Tkadlčík a Vajs jednotní.

Tabulka 14: Hlásky *ě* po palatálách

Zentner	Tkadlčík	Vajs
<i>svetěi</i>	<i>svjatěji</i>	<i>svätěji</i>
<i>Těmběde</i>	<i>Těmze</i>	<i>Těmze</i>
<i>čьstьněi</i>	<i>častněji</i>	<i>čestněji</i>

V souvislosti s hláskou *ě* je potřeba zmínit také přehlásku *a > ě* po měkkých souhláskách, ke které v hlaholském originálu došlo, ale v prepisech do latinky Zentner, Vajs i Tkadlčík píše hlásku *a*.

Tabulka 15: Přehlásku *a > ě*

Zentner	Tkadlčík	Vajs
<i>utežanji</i>	<i>u'ážaniji</i>	<i>utäžaniji</i>
<i>drьžavьnu</i>	<i>državnu</i>	<i>državnu</i>
<i>Čašu</i>	<i>čašu</i>	<i>čašu</i>

3.2 Hlásková podoba vlastních jmen

V této části bakalářské práce se budeme věnovat hláskové podobě vlastních jmen, která se objevují v námi vybraných textech z hlaholských misálů. Celkem se jedná o 43 proprií; 40 z nich je součástí mešního kánonu a zbylá tři jsou z liturgických textů k českým světcům (konkrétně se jedná o sv. Prokopa, sv. Cyrila a sv. Metoděje).

Pro tuto analýzu jsme vyčlenili samostatnou kapitolu zejména z toho důvodu, že se hláskové změny vymykají těm, kterým jsme se věnovali v kapitole 3.1. I v tomto

⁶³ VEPŘEK, Miroslav. *Hlaholský misál Vojtěcha Tkadlčíka*. Olomouc: nakladatelství Centra Aletti Refugium Velehrad-Roma, 2016. ISBN 978-80-7412-242-2, str. 122.

⁶⁴ Tamtéž.

případě jsou misály Zentnera a Vajse většinou jednotné. Odlišné tvary ve svém misálu uvádí Tkadlčík, který se i u vlastních jmen snažil o jejich bohemizaci, nicméně „se svými spolupracovníky a konzultanty se (...) nedržel kritéria jednotného jazykového stádia, ale přistupoval k propriím téměř individuálně, přičemž nejčastěji přihlížel k různým tradicím dochování těchto specifických jazykových jednotek.“⁶⁵

Většina jmen z mešního řádu i liturgických textů ke svatým je cizího původu, což analýzu značně komplikuje a znemožňuje provést kompletní rozbor všech jmen. „Zde je totiž kromě hláskové adaptace z různých období a slovanských prostředí počítat třeba se skutečností, že propria reflektují vliv řečtiny nebo latiny, přičemž většinou se tyto faktory vzájemně prolínají.“⁶⁶ Proto se budeme v naší analýze věnovat pouze porovnávání přepisu Zentnera, Vajse a Tkadlčíka.

Většina odlišností, které se nacházejí v Tkadlčíkově misálu, je spojena se snahou přiblížit se české výslovnosti. Prvním příkladem je užití hlásky *f* na místě, kde Vajs a Zentner píší hlásku *p*.

Tabulka 16: Hlásky *f*

Zentner	Tkadlčík	Vajs
<i><u>P</u>ilip</i>	<i><u>F</u>ilip</i>	<i><u>P</u>ilip</i>
<i><u>P</u>elicit<u>o</u>ju</i>	<i><u>F</u>elicit<u>o</u>ju</i>	<i><u>P</u>elicit<u>o</u>ju</i>

Dalším případem, ve kterém Tkadlčík provedl hláskovou úpravu vlastních jmen dle jejich adaptace do češtiny, je užití hlásky *o* namísto hlásky *u*.

Tabulka 17: Hlásky *o*

Zentner	Tkadlčík	Vajs
<i><u>S</u>im<u>u</u>na</i>	<i><u>S</u>im<u>o</u>na</i>	<i><u>S</u>im<u>u</u>na</i>
<i><u>K</u>uz<u>u</u>mi</i>	<i><u>K</u>oz<u>o</u>sm<u>o</u></i>	<i><u>K</u>uz<u>u</u>my</i>

⁶⁵ VEPŘEK, Miroslav. *Hlaholský misál Vojtěcha Tkadlčíka*. Olomouc: nakladatelství Centra Aletti Refugium Velehrad-Roma, 2016. ISBN 978-80-7412-242-2., str. 125.

⁶⁶ Tamtéž.

Nejčastější rozdíl, se kterým se při analýze vlastních jmen setkáváme, je v případě koncovky instrumentálu maskulin. Zatímco Zentner a Vajs mají v tomto případě hlásku *o*, Tkadlčík píše *e*. Tato variantnost je však dána morfologicky, protože Zentner a Vajs reflektují jihoslovanskou podobu koncovky (původně *-omь*), zatímco Tkadlčík vychází z podoby severoslovanské, která zněla původně *-ьmь*, v češtině pak po vokalizaci silného jeru *-em*.⁶⁷

Tabulka 18: Hlásková *e*

Zentner	Tkadlčík	Vajs
<i>Aleksandr<u>o</u>mь</i>	<i>Aleksandr<u>e</u>m</i>	<i>Aleksandr<u>o</u>m</i>
<i>Marcelin<u>o</u>mь</i>	<i>Marcelin<u>e</u>m</i>	<i>Marcelin<u>o</u>m</i>
<i>Petr<u>o</u>mь</i>	<i>Petr<u>e</u>m</i>	<i>Petr<u>o</u>m</i>

Dále uvádíme změny, které Tkadlčík, stejně jako ty předchozí zavádí kvůli bohemizaci, ale vyskytují se pouze jednou. Je to hlásková *e* místo *ě*, dále hlásková *a* místo *o* a pak hlásková *ch* místo *h*.

Tabulka 19: Příklady bohemizace

Zentner	Tkadlčík	Vajs
<i>Andr<u>e</u>ja</i>	<i>Andre<u>e</u>ja</i>	<i>Andr<u>e</u>ja</i>
<i>L<u>o</u>vrenca</i>	<i>L<u>a</u>vrenca</i>	<i>L<u>o</u>vrenca</i>
<i>H<u>r</u>ьsogona</i>	<i>Ch<u>r</u>ysogona</i>	<i>H<u>r</u>ьsogona</i>

Zvláštním případem je pak jméno Melchisedech, které je v každém misálu uvedeno jinak. Zentner píše hlásková *h*, kterou Tkadlčík přizpůsobil české výslovnosti na hlásková *ch* a Vajs v tomto případě užil hláskový *k*.

Tabulka 20: Hláskové rozdíly jména Melchisedech

Zentner	Tkadlčík	Vajs
<i>Mel<u>h</u>isedekь</i>	<i>Mel<u>ch</u>isedek</i>	<i>Mel<u>k</u>isedek</i>

⁶⁷ K tomuto jevu srov. např. Večerka, R. *Staroslověnština v kontextu slovanských jazyků*. Olomouc – Praha: Univerzita Palackého v Olomouci – Euroslavica, 2006, s. 143.

Výše uvedené změny by mohly budit dojem, že se Tkadlčík při přepisování vlastních jmen v misálu neřídil žádnými pravidly, nicméně z jeho korespondence se spolupracovníky je zřejmé, že „hláskovou podobu každého jednotlivého jména důsledně zvažoval podle několika kritérií, mezi něž patřila na čelní místa zejména otázka dosavadní církevněslovanské tradice, jež svírá někdy příliš schematicky spatřované rozdíly mezi křesťanským Východem (primárně vliv řecký) a Západem (vliv latinský).“⁶⁸ Tuto skutečnost lze podložit na jménech sv. Cyrila a Metoděje. V případě jména *Cyryl* dává Tkadlčík přednost hlásce c a tím se přibližuje češtině a latině, na rozdíl od staroslověnštiny, která stejné jméno píše s počátečním k. Naopak u jména *Metodij* nereflktuje českou podobu *Metoděj*, ale zachovává staroslověnské i v poslední slabice.⁶⁹

Tabulka 21: Hláskové změny ve jménech Cyril a Metoděj

Zentner	Tkadlčík	Vajs
<i><u>K</u>uril</i>	<i><u>C</u>yril</i>	<i><u>K</u>yril</i>
<i>Metod</i>	<i>Metodij</i>	<i>Metod</i>

3.3 Lexikální analýza

Součástí jazykové analýzy je i analýza lexikální, které budeme věnovat následující kapitole. Podobně jako v předchozích případech i zde budeme pracovat s mešním kánonem a vybranými modlitbami z liturgických textů ke sv. Prokopu a sv. Cyrilu a Metoději. Budeme se snažit odhalit kritéria, podle kterých bylo v textech jednotlivých misálů užito konkrétních lexikálních jednotek. Nicméně je důležité si uvědomit, že „zatímco stanovení zásad hláskoslovných úprav textu (...) představuje práci s poměrně omezeným počtem jednotek, v případě slovní zásoby se setkáváme se značným korpusem lexémů, a to navíc z hlediska jejich případné teritoriální a žánrové charakteristiky velmi různorodým a můžeme říci, i dodnes nedostatečně probádaným.“⁷⁰

⁶⁸ VEPŘEK, Miroslav. *Hlaholský misál Vojtěcha Tkadlčíka*. Olomouc: nakladatelství Centra Aletti Refugium Velehrad-Roma, 2016. ISBN 978-80-7412-242-2., str. 127–128.

⁶⁹ Tamtéž, str. 127–128.

⁷⁰ Tamtéž, str. 155.

I v tomto případě se Zentner a Vajs ve volbě lexémů většinou shodují, ale odlišnosti se opět nacházejí v hlaholském misálu V. Tkadlčíka. Nicméně je nutné upozornit, že z dopisů Tkadlčíka s F.V. Marešem, L. Pacnerovou nebo se Z. Hauptovou je zřejmé, že se i zde jedná o důkladně promyšlené kroky, kterým předcházely dlouhé úvahy a diskuze. V dopise z 17. března 1986 Z. Hauptová V. Tkadlčíkovi píše: „Česarských raskošij – obecně dáváte přednost jihoslovanskému vokalizmu i jinde (razjariti sja, razbojnik ...); protože však text je jinak značně bohemizován (změna g v h apod.), vzniká otázka, zda je tento jugoslavismus oprávněný; co se týká slova samého (raskoš), nemáme je doloženo; ve významu *deliciae* mi připadá jako rusismus, ale jakého jiného užití? Besědy mají pro *deliciae* výraz *bogatystvo* nebo *-stvije*, jednou v *BesUvar* je *naslaždenije*; mne by smysl textu nejspíš vedl k použití slova *bogatystvije* (nebo *bogatystvo*, *chcete-li*).“⁷¹ I v další dochované korespondenci s výše zmíněnými slavisty se Tkadlčík dožaduje jejich názorů a návrhů, což potvrzuje, že jeho volba lexémů skutečně nebyla náhodná.⁷²

První odlišnost v užití lexikálních jednotek je v zájmenu *tvoje*. V tomto případě se Zentner i Vajs shodují a volí přivlastňovací zájmeno *tvůj*, zatímco Tkadlčík dává přednost zvratnému zájmenu *svůj*.

[Zentner 2020, s. 71] *Сврѣшено въ насъ, Господи, сили tvojeje sdělaj lékařstvo: da, iže přěslavna utežanja blaženago Prokopa Avata počitajemъ, того помоцьми укрѣплени, отъ всѣхъ nemocij dušъ našichъ избавимъ се.*

[Tkaldčik 1963, s. 137] *Svršeno v nas, Hospodi, sily svojeje sdělaj lékař'stvo: da, jiže přěslavna ut'ážanija blaženaho Prokopa Opata počitajem: toho pomocmi ukrěpljeni, ot všech nemocij duš našichъ избавimъ sja*

[Vajs 1922, s. 44] *Svršenoje v nas, Gospodi, sily tvojeja sdělaj lékařstvo: da iže přěslavna utážanija blaženago Prokopa opata počitajemo, того pomocmi ukrěpljeni, ot všeh nemocij duš našihъ избавimo sja.*

Za zmínku dále stojí, že na jiném místě používá zvratné zájmeno *svůj* kromě Tkadlčíka i Zentner a naopak Vajs volí tvar *tvůj*.

⁷¹ VEPŘEK, Miroslav. *Hlaholský misál Vojtěcha Tkadlčíka*. Olomouc: nakladatelství Centra Aletti Refugium Velehrad-Roma, 2016. ISBN 978-80-7412-242-2., str. 156.

⁷² Tamtéž, str. 155–164.

[Zentner 2020, s. 78] *Всемогі вѣковѣчні Боже, іже <ni> чрѣзь блаженая Ісповѣдніка своја і Архіерѣя Куріла і Метода <Slověnskım Jezikom> къ познанію імене svojego пріті далъ јесі: подаѣ; да, јејуже праздѣннкомъ славімъ се, въ тоју сѣдруженіе сѣједніміъ се.*

[Tkadlčík 1963, s.140] *Všemohyj věkověčnyj Bože, iže ny črěz blaženaja Ispovědnika svoja i Archijereja Cyrila i Metodija k poznaniju jmene svojeho prijiti dal jesi: podaz; da, jejuže prazdnikem slavim aja, v teju sdruženije sjedinim aja.*

[Vajs 1922, s. 40] *Vsemogy věkověčny Bože, iže črěz blaženaja Ispovědnika svoja i Arhijerēja Kyrila i Metoda Slověnskym Jazykom k poznaniju imene tvojego priti dal jesi: podaz; da jejuže prazdnikom slavimo sä*

V následující modlitbě si můžeme povšimnout dalšího rozdílu, který spočívá v odlišném užití synonym z téže slovní čeledi; Zentner i Vajs používají tvar *darov*, Tkadlčík však volí verbální substantivum *darovanij*. Dále chceme v této souvislosti upozornit i na lexém *dajanij*. V tomto případě se sice ve všech misálech vyskytuje ve shodném tvaru, nicméně odlišnost je v pořadí slov. Tento lexém v případě Zentnerova a Vajsova textu následuje hned za slovem *darov*, Tkadlčík však volí pořadí opačné.

[Zentner 2020, s. 37] *Отъ нудѣже і памѣтујуче, Господі, мі рабі твоі, нъ і лудје твоі светіі, тогоде Нрѣста Сіна твоего Господа нашего толі блаженіу мукі, такодеже і отъ прѣісподѣнііхъ вѣскрѣсенје, нъ і на небеса славноје възнесенје: пріносімъ дрѣжавѣному величѣствіу твоему отъ твоіиъ даровъ і даяніі, жрѣтву чісту, жрѣтву свету, жрѣтву непорочѣну, хлѣбъ светі жізні вѣчѣніје, і Чашу вѣчѣнаго спасенја.*

[Tkadlčík 1963, s. 65] *Otnudeže i pamjatujuce, Hospodi, my rabi tvoji, no i ljudije tvoji svjatiji, tohoze Christa Syna tvojeho Hospoda našeho toli blaženuju muku, takožeže i ot prěispodnich vskrsenije, no i na nebesa slavnoje vznesenije: prinosim přěsvětłomu veličstviju tvojemu ot tvojich dajanij i darovanij, žrtvu čistu, žrtvu svjatu, žrtvu neporočnu, Chlěb svjatij žizni věčnyje, i Čašu věčnaha spasenija.*

[Vajs 1922, s. 33] *Ot nuděže i pamätujuce, Gospodi, my rabi tvoji, no i ljudije tvoji svätiji, togoze Hrsta Syna tvojego Gospoda našego toli blaženuju muku, takože že i ot přěispodnih voskrsenije, no i na nebesa slavnoje vznesenije: prinosimo državnomu veličstviju tvojemu ot tvojih darov i dajanij žrtvu čistu, žrtvu svätü, žrtvu neporočnu, hlěb svätü žizni věčnyja i čašu věčnago spasenija.*

Dále jsme při naší analýze narazili na několik rozdílů, ve kterých se Tkadlčík opět odlišuje tím, že volí jiné lexémy. Tentokrát se však nejedná ani o výsledky snahy o bohemizaci, ani o použití jiného synonyma z jedné slovní čeledi. Domníváme se, že se Tkadlčík v těchto případech inspiroval textem z *Kánonu charvátsko-hlaholského misálu*

vatikánského Illir. 4⁷³. Jedná se údajně o nejstarší mešní kánon, pocházející z 14. století, který byl pro Tkadlčíka směrodatný⁷⁴. Tento typ lexikálních rozdílů se týká hned několika slov, např. *rači X izvoli; přěsvětloму X drъžавьnomu* nebo *svjatbu X žrьtvu*. Speciálně bychom chtěli upozornit na rozdíl ve slově *blagoprijetъno*, místo kterého Tkadlčík dává přednost nesloženému slovu *prijatno*.

[Zentner 2020, s. 33] *Ježe prinošenje ti, Bože, въ всьхъ, molimъ te, blagoslovљeno, pripisano, utvrъdeno, slovesъno, i blagoprijetъno sьtvoriti izvoliši: da namъ Tělo i Krъвь budetъ възljublъnago Sina tvojego Gospoda našego Isu-Hrьsta.*

[Tkadlčík 1963, s. 63] *Ježe prinošenije ty, Bože, ve vsěch, molim ťa, blahoslovљeno, pripisano, utvrzено, slovesno, prijatno že stvoriti rači: da nam budet Tělo, i Krev vzljubljenaho Syna tvojeho, Hospoda našeho Jisu-Christa.*

[Vajs 1922, s. 32] *Ježe prinošenije ty, Bože, vo vsěh, molimo tä, blagoslovљeno, pripisano, utvrzено, slovesno, i blagoprijatno stvoriti izvoliši: da nam Tělo, i Krv budet vozljubljenago Syna tvojego Gospoda našego Isu-Hrista*

Při jazykové analýze jsme narazili i na případ, ve kterém Zentner a Vajs užívají stejného lexému, ale Tkadlčík toto slovo úplně vynechává.

[Zentner 2020, s. 35] *Podobъnimъ obrazomъ po večeri, prijemъ i sju drъžavьnu Čašu въ svetěi i čьstъněi rucě svoi: takođe tebě hvali възdavъ, blagoslovi i dastъ učениkomъ svoimъ, glagoļe: Priměte i pijte izъ nеje vsi.*

[Tkadlčík 1963, s. 64] *Podobnym obrazem po večeri, prijem i siju državnu Čašu v svjatěji i častněji rucě svoji: tebě chvaly vzdav, blahoslovi, i dast učeníkom svojim, hlaholja: Prijměte, i pijte iz nеje vsi.*

[Vajs 1922, s. 32] *Podobnym obrazom po večeri prijem i siju državnu čašu vo svätěji i čestněji rucě svoj: takoze tebě hvaly vzdav blagoslovi, i dast učeníkom svojim, glagolja: priměte i pijte iz nеje vsi.*

Další změna, na kterou chceme upozornit, se netýká pouze rozdílu v lexému, ale i v samotném slovním druhu. Tkadlčíkovým důvodem pro tuto odlišnost je opět nejspíše inspirace textem z *Kánonu charvátsko-hlaholského misálu vatikánského Illir. 4.*

⁷³ VAJS, Josef, Časopis pro moderní filologii. *Kánon charvátsko-hlaholského misálu vatikánského Illir. 4., 1939, XXV (2), SSN 0008-7386, str. 113–134.*

⁷⁴ VEPŘEK, Miroslav. *Hlaholský misál Vojtěcha Tkadlčíka*. Olomouc: nakladatelství Centra Aletti Refugium Velehrad-Roma, 2016. ISBN 978-80-7412-242-2., str. 61.

[Zentner 2020, s. 35] *Pomeni ošče, Gospodí, rabi i rabiñe svoje I. i I., iže přědǔvariše ni sǔ znamenjem věry, i sǔpetǔ vǔ sně mira. Těmǔ, Gospodí, i vǔsěmǔ vǔ Hrǔstě počívajúcimǔ, město prohlađenja, světa i mira da dasi, molimǔ. Těmǔđe Hrǔstomǔ Gospodemǔ našimǔ. Amenǔ.*

[Tkadlčik 1963, s. 64] *Pomjani ješče, Hospodi, raby i rabyñě svoje J. i J., jiže přědǔvariša ny se znamenijem věry, i spjat ve sně mira. Těm, Hospodi, i vǔšěm v Christě počívajucem, město chladno, světlo i mirno da dasi, molim. Christem Hospodem našim. Amen.*

[Vajs 1922, s. 32] *Pomeni ošče, Gospodí, raby i rabyñja svoje I. i I., iže přědǔvariša ny so znamenijem věry, i spǔt vo sně mira. Těm, Gospodí, i vǔšěm v Hrǔstě počívajucim město prohlazenija, světla i mira da dasi molim. Těmze Hrǔstom Gospodem našim. Amen.*

Podobně jako u hláskových změn se i při lexikální analýze setkáváme v Tkadlčikově misálu se změnami, které jsou opět důkazem jeho snahy o maximální možné přiblížení se češtině.

[Zentner 2020, s. 35] *Imǔže vǔsa si, Gospodí, vǔsegda blaga tvoriši, svetiši, živiši, blagoslovǔjaješi i podaješi namǔ.*

[Tkadlčik 1963, s. 64] *Jimǔže vǔsa si, Hospodi, vǔšehda dobra tvoriši, svjatiši, živiši, blahoslavlǔjaješi i podaješi nam.*

[Vajs 1922, s. 32] *Jimǔže vsa si, Gospodí, vsegda blaga tvoriši, svǔtiši, živiši, blagoslovǔjaješi i podaješi nam.*

Další odlišnost se netýká užití jiného lexému, ale jiného slovesného tvaru. Jedná se o sloveso *čěsarit*, Vajs a Zentner píší se sufixem *-ǔstvovati*, zatímco Tkadlčik sufix nepoužívá. Tvar, který je užit v Tkadlčikově misálu, je doložený pouze v *Kyjevských listech* a *Pražských zlomcích*. Dle Vepřka je možné „jej považovat za moravismus/bohemismus především z hlediska slovotvorného, protože jakožto denominativní sloveso neužívá sufixu *-ǔstvovati*, jenž byl zřejmě v domácím moravském mluveném jazyku cizí či přinejmenším neobvyklý. Navíc jeho užití spojuje dvě liturgické památky spjaté s českým a moravským prostředím.“⁷⁵

[Zentner 2020, s. 46] *Těmǔđe Gospodemǔ našimǔ Isu-Hrǔstomǔ Sinomǔ tvoimǔ. Iže sǔ toboju živěť i čěsarǔstvujěť vǔ jedinǔstvě Duha Svetago Bogǔ: Va vǔse věki věkovǔ. Amenǔ.*

⁷⁵ VEPŘEK, Miroslav. *Hlaholský misál Vojtěcha Tkadlčíka*. Olomouc: nakladatelství Centra Aletti Refugium Velehrad-Roma, 2016. ISBN 978-80-7412-242-2., str. 106–107.

[Tkadlčík 1963, s. 67] *Těme Hospodem našim Jisu-Christem Synem tvojim. Iže s tobou živet i cěsari v jedinstvě Ducha Svjataho Boh. Ve všě věky věkov. Amen.*

[Vajs 1922, s. 36] *Iže s tobou živet i cěsarstvijet v jedinstvě Duha svätago Bog. Vo vsä věky věkov. Amen.*

Poslední rozdíl, na který chceme upozornit se netýká přímo užití odlišného lexému, ale jeho odlišného způsobu zápisu. Jelikož jsme při porovnávání vybraných textů na tento jev narazili vícekrát, rozhodli jsme se na něj upozornit. Jedná se například o slovo *takozeže*, které Tkadlčík zapisuje dohromady jako jeden lexém, na rozdíl od Zentnera a Vajse, kteří toto slovo zapisují zvlášť: *takoze že*. Stejný způsob zápisu platí i v případě lexému *otñudeže*, kde navíc došlo, v případě Tkadlčíkova textu, i k hláskové změně hlásky *ñ*.

[Zentner 2020, s. 37] *Oť nuděže i pametujuće, Gospodi, mi rabi tvoi, nъ i ljudje tvoi svetii, togođe Hrsta Sina tvojego Gospoda našego toli blaženuju muku, takođeže i oť přěispodbñihъ vskrsenje, nъ i na nebesa slavnoje vzsnesenje: prinosimъ drъžavnomu veličstvju tvojemu oť tvoihъ darovъ i dajanij, žrtvu čistu, žrtvu svetu, žrtvu neporočnu, hlěbъ sveti žizni věčnyje, i Čašu věčnago spasenja.*

[Tkadlčík 1963, s. 65] *Oťñudeže i pamjatujuce, Hospodi, my rabi tvoji, no i ljudije tvoji svjatiji, tohoze Christa Syna tvojeho Hospoda našeho toli blaženuju muku, takozeže i oť přěispodnich vskrsenje, no i na nebesa slavnoje vzsnesenje: prinosim přěsvětlomu veličstviju tvojemu oť tvojich dajanij i darovanij, žrtvu čistu, žrtvu svjatu, žrtvu neporočnu, Chlěb svjatyj žizni věčnyje, i Čašu věčnago spasenija.*

[Vajs 1922, s. 33] *Oť nuděže i pamätujuce, Gospodi, my rabi tvoji, no i ljudije tvoji svätiji, togoze Hrsta Syna tvojego Gospoda našego toli blaženuju muku, takoze že i oť přěispodnih voskrsenje, no i na nebesa slavnoje vzsnesenje: prinosimo drъžavnomu veličstviju tvojemu oť tvojih darov i dajanij žrtvu čistu, žrtvu svätu, žrtvu neporočnu, hlěb svätu žizni věčnyja i čašu věčnago spasenija.*

Závěr

Hlavním cílem této bakalářské práce bylo podrobně popsat celou publikaci Jakuba Zentnera nazvanou *Glagolský mešní řád* a následně provést jazykovou analýzu mešního řádu a vybraných modliteb z liturgie ke sv. Prokopu a sv. Cyrilu a Metoději. Chtěli jsme tím zjistit, co nového přináší Zentnerovo dílo a dále pomocí jazykové analýzy najít hlavní rozdíly mezi misály, které jsme si sami zvolili, tedy mezi Hlaholským misálem Vojtěcha Tkadlčíka z roku 1963, misálem Josefa Vajse z roku 1922 a již zmíněným Glagolským mešním řádem Jakuba Zentnera z roku 2020.

V první kapitole jsme nejprve krátce představili misály, které jsme použili jako zdroj textů pro jazykovou analýzu, a jejich autory. Ve druhé kapitole jsme se zaměřili na podrobný popis Glagolského mešního řádu, jehož první část tvoří Zentnerova studie „Staroslověnština v římské liturgii“ a ve druhé části Zentner předkládá celý „Mešní řád“, dále „Mešní texty vybraných svátků českých svatých a Panny Marie“, „Modlitby před mší svatou a po mši svaté“ a na závěr tři mešní ordinária a vybrané chorální zpěvy včetně notového zápisu. Díky detailní charakteristice Glagolského mešního řádu jsme zjistili zásadní informaci, která se týká Hlaholského misálu Vojtěcha Tkadlčíka. Tento misál nebyl nikdy oficiálně vydán a nám byl doposud znám jeho jediný exemplář, který je uložen v Olomouci v Centru Aletti. Nicméně Zentner píše o existenci dalších dvou výtisků, přičemž jeden z nich je v Knihovně Staroslověnského institutu v Záhřebu a druhý vlastní P. Josef Peňáz.

V následující kapitole jsme se věnovali jazykové analýze. První část představovala analýza hlásková, ve které jsme zjistili, že se nejvíce odlišností nachází většinou v Hlaholském misálu Vojtěcha Tkadlčíka. Domníváme se, že zásadním důvodem těchto rozdílů je především skutečnost, že se Tkadlčík snažil svůj misál maximálně přiblížit české výslovnosti, což vysvětluje odlišné vokály u lexémů, u kterých došlo k vokalizaci jerů, nebo objasňuje užití hlásky *h* místo *g*. Dále se domníváme, že tyto rozdíly mezi misály by mohl vysvětlit i fakt, že se Tkadlčík při tvorbě misálu opíral především o Kyjevské listy, tedy vycházel z velkomoravské staroslověnštiny, zatímco Vajs a Zentner čerpali především z Parčícova misálu, který původně vyšel v roce 1896 a má blíže k chorvátské redakci. I v kapitole „Hláskové podoby vlastních jmen“ jsme

zjistili, že se v drtivé většině shodují Vajs se Zentnerem, ale Tkadlčík opět užívá jiných hlásek. Domníváme se, že zásadním důvodem těchto odlišností bude snaha o bohemizaci, tedy o přiblížení se české výslovnosti. V poslední části jazykové analýzy jsme se věnovali rozboru lexikálnímu; i v tomto případě se nejvíce odlišovaly lexémy z Hlalského misálu Vojtěcha Tkadlčíka. Důvodem těchto rozdílů by mohl být fakt, že se autor misálu inspiroval textem z Kánonu charvátsko-hlaholského misálu vatikánského Illir. 4., jelikož se v něm tyto lexémy vyskytují, a zároveň se jedná literární památku, která navazuje na liturgické texty velkomoravské staroslověnštiny, což bylo pro Tkadlčíka zásadní.

Na závěr bychom chtěli upozornit, že jsme během práce s *Glagolským mešním řádem* v textu narazili na slova nebo způsob zápisu, který je z lingvistického hlediska nebo terminologie chybný. Jedná se například o špatné užití termínu samohláska (viz str. XLIV) nebo chybný zápis letopočtu (viz str. XX). Nicméně jsme si vědomi, že tento mešní řád vznikl primárně pro bohoslužebné účely a není tedy nutné tyto nedostatky považovat za zásadní.

Seznam použité literatury a internetových zdrojů

Použitá literatura

BAUEROVÁ, Helena a Miroslav VEPŘEK. Vybraná paleoslovenistická témata v korespondenci F. Mareše a V. Tkadlčíka. *Slovo. Časopis Staroslavenskog instituta*. 2010, 60.

ČERMÁK, Václav. K pojetí nové církevní slovanštiny v areálu Slavia orthodoxa a Slavia latina. *Slavia*. 2008.

Glagolský mešní řád: římského misálu staroslověnsky doplněný o mešní texty pro svátky českých svatých, Panny Marie, a liturgické zpěvy. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2020. ISBN 978-80-7465-460-2.

HRDINOVÁ, Eva Maria. *Cesty vznikají tak, že po nich jdeme: Hlaholský misál Vojtěcha Tkadlčíka: hláskoslovná analýza*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, 2012. ISBN 978-80-7464-111-4.

MAREŠ, František Václav. *Cyrlometodějská tradice a slavistika*. Praha: Torst, 2000. ISBN 80-7215-111-8.

MAREŠ, František Václav. Vajsova česká redakce nové církevní slovanštiny. In: BAUEROVÁ, M. a M. ŠTĚRBOVÁ (eds.). *Studia palaeoslovenica. Sborník studií věnovaných k sedmdesátinám univ. prof. Dr. Josefa Kurze*. Praha: Academia, 1971.

POJSL, Miroslav: „Mons. prof. ThDr. Vojtěch Tkadlčík“. In: *Cyrrillomethodiana: sborník k uctění památky Mons. prof. ThDr. Vojtěcha Tkadlčíka*. Praha: Euroslavica, 2000.

TKADLČÍK, Vojtěch (ed.): *Rimskyj misal povelěnijem svjataho vseljanskaho senma vatikansaho druhého obnovljen i oblastiju Pavla papeža šestaho izdan. Mešnjij čin s izbranyimi mšami vlaška češkaho v slověnskyj jazyk přeložen*. Olomouc, 1992.

VAJS, Josef, Časopis pro moderní filologii. *Kánon charvátsko-hlaholského misálu vatikánského Illir. 4.*, 1939, XXV (2).

VAJS, Josef. *Služebnik'. Čin i Pravilo Mši Misala Rimskago Slověnskym Jazykom i Mša Svätcem Vlašča Češkago – Ordo et Canon missae e missali romano slavonico cum missis sanctorum e proprio Bohemiae*. Praha: Družstvo přátel studia, 1922.

VEČERKA, R. *Staroslověnština v kontextu slovanských jazyků*. Olomouc – Praha: Univerzita Palackého v Olomouci – Euroslavica, 2006.

VEPŘEK, Miroslav. *Hlaholský misál Vojtěcha Tkadlčíka*. Olomouc: nakladatelství CentraAletti Refugium Velehrad-Roma, 2016. ISBN 978-80-7412-242-2.

VEPŘEK, Miroslav. *Neznámá verze církevněslovanského římskokatolického misálu Vojtěcha Tkadlčíka z roku 1963*. Slovo. Časopis Staroslavenskog instituta. 2015, roč. 65.

WEINGRAT, Miloš; HAVRÁNEK, Bohuslav. *Byzantinoslavica: sborník pro studium byzantskoslovanských vztahů*. Roč. VI, 460 s., rok 1935/1936. Praha: Orbis, 1929–1946.

Použité internetové zdroje

Jakub Václav Zentner – Katopedia. [online]. ©2021 [cit. 25.3.2023]. Dostupné z http://www.katopedia.cz/index.php?title=Jakub_V%C3%A1clav_Zentner.

Seznam tabulek

Tabulka 1: Zánik jerů	28
Tabulka 2: Vokalizace jerů.....	29
Tabulka 3: Nenáležitá vokalizace	29
Tabulka 4: Změna hlásky g > h.....	30
Tabulka 5: Střídnice za nosovku ɛ	31
Tabulka 6: Střídnice za nosovku ɔ	31
Tabulka 7: Střídnice za psl. *tj.....	31
Tabulka 8: Střídnice za psl. *dj.....	32
Tabulka 9: Střídnice za psl. *skj	32
Tabulka 10: Střídnice š za ch	33
Tabulka 11: Vývoj dl, tl > l.....	33
Tabulka 12: Epentetické l'	34
Tabulka 13: Reflexe psl. ě.....	34
Tabulka 14: Hlásky ě po palatálách.....	35
Tabulka 15: Přehlásku a > ě	35
Tabulka 16: Hlásky f	36
Tabulka 17: Hlásky o.....	36
Tabulka 18: Hlásky e.....	37
Tabulka 19: Příklady bohemizace	37
Tabulka 20: Hláskové rozdíly jména Melchisedech	37
Tabulka 21: Hláskové změny ve jménech Cyril a Metoděj	38

Anotace

Tato bakalářská práce se zaměřuje na *Glagolský mešní řád*, jehož autorem je Jakub Zentner. V první části práce je tato publikace podrobněji prozkoumána a charakterizována. Druhá část práce je věnována jazykové analýze, konkrétně hláskové a lexikální analýze a hláskovým změnám ve vlastních jménech. Jazyková analýza se netýká všech modliteb a textů z misálu, ale pouze celého mešního kánonu a tří modliteb, konkrétně *Molitva*, *Tajnaja* a *Popričešćenje*, určených k bohoslužbám ke cti sv. Prokopa a sv. Cyrila a Metoděje. Vybraný text z *Glagolského mešního řádu* je následně porovnáván s texty Tkadlčikova hlaholského misálu, který vznikl v roce 1963, ale nikdy oficiálně nevyšel, a zároveň s texty z misálu Josefa Vajse z roku 1922.

Klíčová slova

Glagolský mešní řád, Jakub Zentner, Vojtěch Tkadlčík, Josef Vajs, jazyková analýza

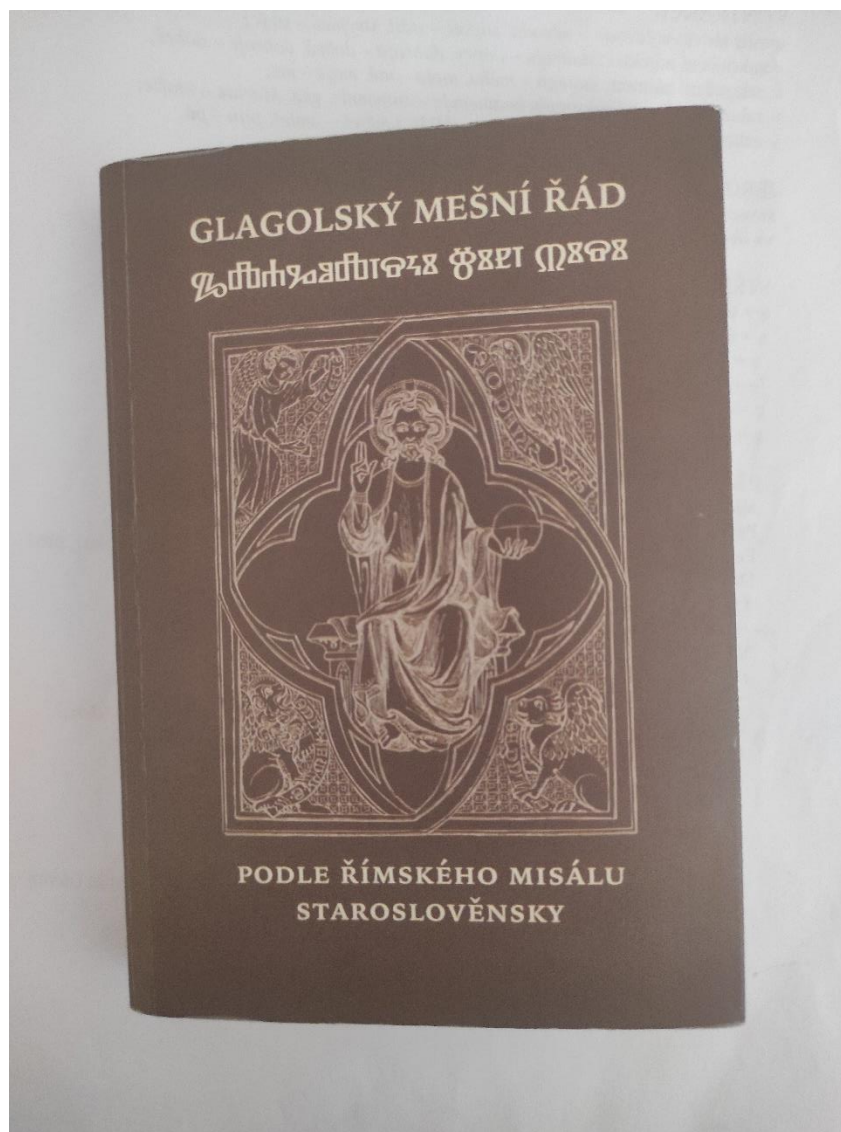
Annotation

This bachelor's thesis focuses on the *Glagolitic Mass Order*, whose author is Jakub Zentner. This publication is examined and characterized in more detail in the first part of the work. The work's second part deals with linguistic analysis, specifically phonetic and lexical analysis and phonetic changes in proper names. The linguistic analysis does not concern all prayers and texts from the missal, but only the entire Mass canon and three prayers, namely *Molitva*, *Tajnaja* and *Popricešćenje*, which are intended for the service in honor of St. Prokop and St. Cyril and Methodius. The selected text from the Glagolitic Order of the Mass is then compared with the texts of Tkadlčík's hlahol Missal, created in 1963, but it was never officially published, and at the same time with texts from Josef Vajs' missal from 1922.

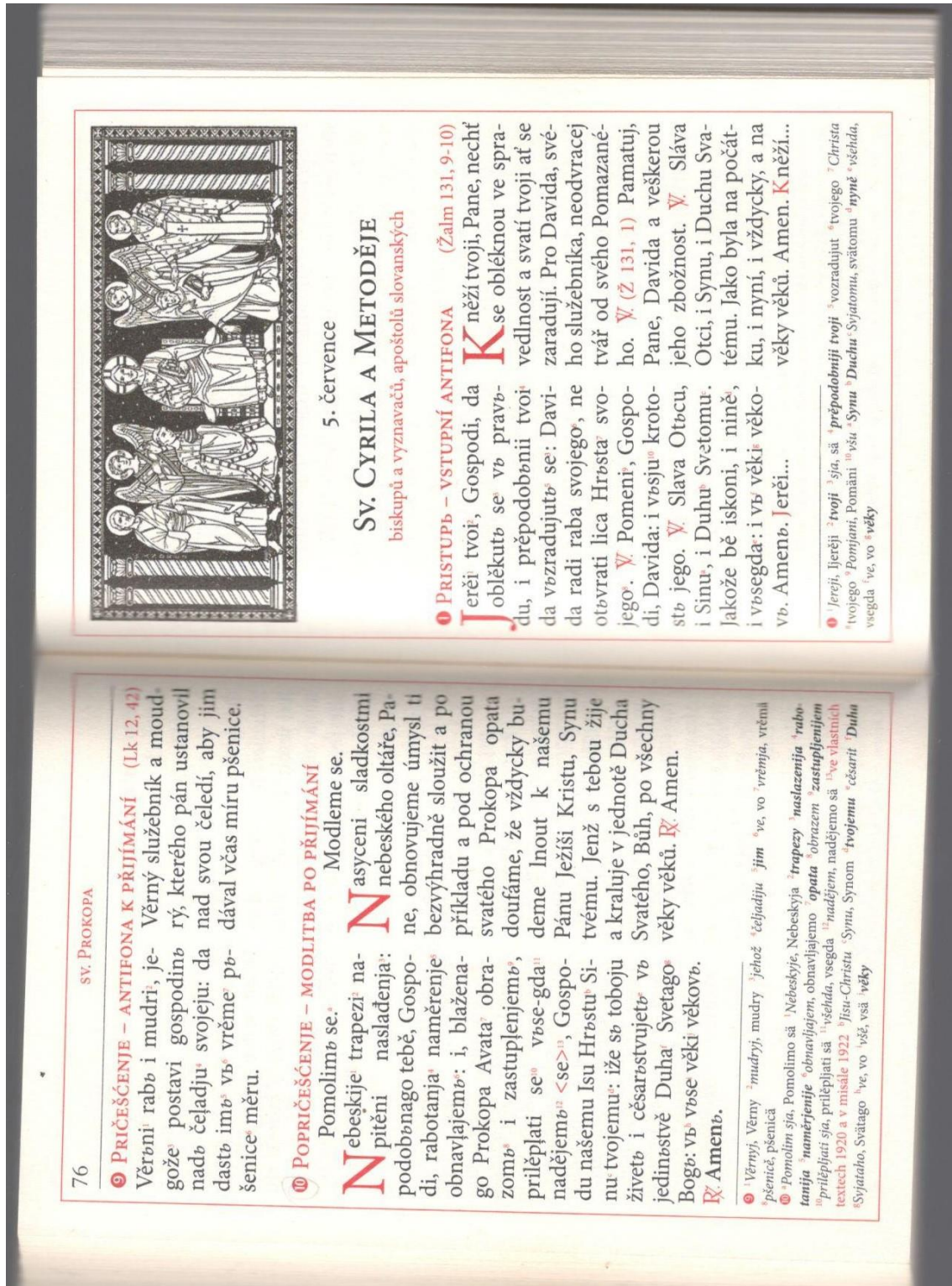
Key words

Glagolitic Mass Oder, Jakub Zentner, Vojtěch Tkadlčík, Josef Vajs, linguistic analysis

Příloha č. 1

Obrázek 1: Glagolský mešní řád

❶ PRÍČESČENJE – ANTIFONA K PŘIJÍMÁNÍ (Lk 12, 42)
 Věrní rab¹ i mudří, je-
 gože² postaví gospodín³
 nad⁴ čeladjú: svojejú: da
 dast⁵ im⁶ v⁷ vrěm⁸ p⁹-
 šenice¹⁰ mětu.

❷ POPRÍČESČENJE – MODLITBA PO PŘIJÍMÁNÍ
 Pomolím¹ se.²
 Modleme se.

Nebeškije¹ trapezi² na-
 pitěni³ naslađenja⁴:
 podobnago⁵ tebě, Gospo-
 di, rabotanja⁶ naměrenje⁷
 obnavlajem⁸: i, blažena-
 go Prokopa Avata⁹ obra-
 zom¹⁰ i zastupljenj¹¹,
 prilěplati se¹² v¹³se-gda¹⁴
 nadějem¹⁵ <se>¹⁶, Gospo-
 du našemu Isu H¹⁷rstu¹⁸ Si-
 nu¹⁹ tvojemu²⁰: iže s²¹ toboju
 živět²² i césarstvujet²³ v²⁴
 jedinstv²⁵ě Duha²⁶ Svetago²⁷
 Boga²⁸: v²⁹ v³⁰se věki věkov³¹.
✠ Amen³².

¹ Věrný, Věrný ²mudrý, moudrý ³jehož ⁴čeljadju ⁵jm ⁶ve, vo ⁷vrěmja, vrěmja
⁸pšenicě, pšenicá
⁹Pomolím sja, Pomolimo sá ¹⁰Nebeskyje, Nebeskyja ¹¹trapezy ¹²naslazenija ¹³rabo-
 tanija ¹⁴naměrjenije ¹⁵obnavlajem, obnavlajemo ¹⁶opata ¹⁷obrazem ¹⁸zastupljenjem
¹⁹prilěplati sja, prilěplati sá ²⁰všěhda, vseгда ²¹nadějem, nadějemo sá ²²ve vlastnich
 textech 1920 a v misále 1922 ²³Isu-Christu ²⁴Synu, Synom ²⁵tvojemu ²⁶césariti ²⁷Duhu
²⁸Svjatoho, Svätago ²⁹ve, vo ³⁰všě, vsá ³¹věky

SV. CYRILA A METODĚJE

biskupů a vyznavačů, apoštolů slovanských

❶ PRISTUPŮ – VSTUPNÍ ANTIFONA (Žalm 131, 9-10)
Kerěi¹ tvoji, Gospodi, da
 oblěkut² se v³ prav-
 du, i přepodobnii⁴ tvoi-
 da v⁵zradujut⁶ se: Davi-
 da radi raba svojego⁷, ne
 otvrat⁸ lica Hrsta⁹ svo-
 jeho. **✠** Pomeni¹⁰, Gospo-
 di, Davida: i v¹¹sjú¹² k¹³roto-
 st¹⁴ jeho. **✠** Slava Otcu,
 i Sinu, i Duhu Svetomu.
 Jakože bě iskon¹⁵i, i nině,
 i v¹⁶segda: i v¹⁷ věk¹⁸i věko-
 v¹⁹. Amen. Jerěi...
Kněži²⁰ tvoji, Pane, nechť
 se oblěknou ve spra-
 vedlnost a svatí tvoji ať se
 zaradují. Pro Davida, své-
 ho služebníka, neodvracěj
 tvář od svého Pomazané-
 ho. **✠** (Ž 131, 1) Pamatuj,
 Pane, Davida a veškerou
 jeho zbožnost. **✠** Sláva
 Otc²¹i, i Synu, i Duchu Sva-
 tému. Jako byla na počát-
 ku, i nyní, i v²²dycky, a na
 věky věků. Amen. Kněží...

¹ Jerěi, Jerěji ²tvoji ³sja, sá ⁴prěpodobniji ⁵tvoji ⁶vozradujut ⁷tvojego ⁸Christa
⁹tvojego ¹⁰Pomeni, Pomeni ¹¹všú ¹²Synu ¹³Duchu ¹⁴Svjatomu, svätomu ¹⁵nyne ¹⁶všěhda,
 vseгда ¹⁷ve, vo ¹⁸věky

Obrázek 3: Glagolský mešní řád, mešní texty

156

CHORÁLNÍ ZPĚVY

VELKOMORAVSKÁ MODLITBA ZA VLAST
Modlitba z Kyjevských listů (9. nebo 10. stol.)

Cěsarstvě našemъ Gospodí, Cěsarstvě
 Na království naše, Pane, Na království
 našemъ Gospodí, milostjō tvoje-jō prizvri
 naše, Pane, pohlédni svou milostí
 i ne otdazъ našego tuzimъ. I ne obra-ti našъ
 a nevydej to, co je naše, cizím a neuvrhní nás
 vъ plěpъ narodomъ roganъskъimъ. Christa radi
 v rogovu národům pohanským. S pomocí Krista,
 Gospodí našego. Iže cěsaritъ sъ Oтыsemъ i sъ
 Pána našeho, který kraluje s Otcem i se
 Světýmъ [Duchomъ va vse vě-ki vě-kov. A-men.]*
 Svatýmъ [Duchem po všechny věky věků. Amen.]*

*Doplněno podle byzantské liturgie.

157

CHORÁLNÍ ZPĚVY

HOSPODINE POMILUJ NY
Nejstarší česká duchovní píseň (asi 10. stol.)

Hospodine, pomi-luj ny! Jesu Christe, pomi-
 Hospodine, smiluj se nad námi! Jesu Kriste, smiluj
 luj ny! Ty, spase všeho mi-ra, spasiž ny i uslyš,
 se nad námi! Ty spasiš celého světa, spas nás a uslyš,
 Hospodine, hlasy naše! Dej nám všem, Hospodine,
 Hospodine, hlasy naše! Dej nám všem, Hospodine,
 žizn a mír v zemi! Krleš! Krleš! Krleš!
 život a mír v zemi! Kyrie eleison!

SVATOVÁCLAVSKÝ CHORÁL
Hymnus ke sv. Václavovi (12. stol.)

Svatý Václa-ve, vévodo české země, kněze náš, pros za

Obrázek 4: Glagolský mešní řád, Chorální zpěvy

Příloha č. 5

Zemler 20 (78)

Pomolímь se

Všemoгi věkověčnи Bože, iže črězь blaženaja Ispovědnika svoja i Archiereja Kyrija i Metoda <Slověnskыm Jazykom> ъ poznaju imene svojego priti dalъ jesі: podaъ: da, jejuže prazdnikomъ slavimъ se vъ toju sdruženіe sjedinimъ se Gospodemъ našimъ Isu-Christomъ Sinomъ tvoimъ, iže sъ tobaju živetъ i cēsarsъstvuetъ vъ jedinstvѣ Duha Svjataго Boгъ: vъ vъse věkы věkы. Amenъ.

Tajnaja

Na molenіe naše, prosimъ Gospodi, i na svojihъ věrnýchъ prinošenja prizri: da teбѣ budutъ ugodnы vъ prazdnikъ tvoihъ Svjatýchъ, i namъ pribavitъ pomočъ tvojeго pomilovanja. Gospodemъ našimъ Isu-Christomъ Sinomъ tvoimъ, iže sъ tobaju živetъ i cēsarsъstvuetъ vъ jedinstvѣ Duha Svjataго Boгъ: vъ vъse věkы věkы.

Popričašćenіe

Pomolímь se.

Prosímъ, všemoгi Bože: da, iže namъ račiši podati darъ nebeskыe, hodatajacema svjatyma tvoima Kyriomъ i Metodomъ, podasi prѣzrѣti zemnaja. Gospodemъ našimъ Isu-Christomъ Sinomъ tvoimъ, iže sъ tobaju živetъ i cēsarsъstvuetъ vъ jedinstvѣ Duha Svjataго Boгъ: vъ vъse věkы věkы. Amenъ.

Tkadlčik 63 (140):

Molitva po druhom obraczu:

Všemoгi věkověčnи Bože, iže ty črězь blaženaja Ispovědnika svoja i Archiereja Cyrila i Metoda k poznaju imene svojego priti dalъ jesі: podaъ: da, jejuže prazdnikomъ slavimъ aia, vъ toju sdruženіe sjedinimъ aia. Gospodemъ našimъ Isu-Christomъ Sinomъ tvoimъ, iže sъ tobaju živetъ i cēsariť vъ jedinstvѣ Duha Svjataго. Bohъ, ve vъse věkы věkы.

Tajnaja

Na molenіe naše, prosimъ, Hospodi, i na svojichъ věrnýchъ prinošenja prizri: da teбѣ budutъ ugodnы vъ prazdnikъ tvoichъ Svjatýchъ, i namъ pribavitъ pomoc tvojeго pomilovanja. Gospodemъ našimъ Isu-Christomъ Sinomъ tvoimъ, iže sъ tobaju živetъ i cēsariť vъ jedinstvѣ Duha Svjataго. Bohъ, ve vъse věkы věkы.

Popričašćenіe

Prosímъ, všemoгi Bože: da, iže namъ račiši podati darъ nebeskыe, hodatajacema svjatyma tvoima Cyrilomъ i Metodomъ, podasi prѣzrѣti zemnaja. Gospodemъ našimъ Isu-Christomъ Sinomъ tvoimъ, iže sъ tobaju živetъ i cēsariť vъ jedinstvѣ Duha Svjataго. Bohъ, ve vъse věkы věkы.

Vajs 22 (40):

Molitva:

Všemoгi věkověčnи Bože, iže črězь blaženaja Ispovědnika svoja i Archiereja Kyrija i Metoda Slověnskыm Jazykomъ k poznaju imene svojego priti dalъ jesі: podaъ: da, jejuže prazdnikomъ slavimъ sa, vъ toju sdruženіe sjedinimъ sa. Gospodemъ našimъ.

Tajnaja

Na molenіe naše, prosimъ Gdi, i na svojihъ věrnýchъ prinošenja prizri: da teбѣ budutъ ugodnы vъ prazdnikъ tvojihъ svjatýchъ, i namъ pribavitъ pomoc tvojeго pomilovanja. Gospodemъ našimъ.

Popričašćenіe

Prosimo, všemoгi Bože: da iže namъ račiši podati darъ nebeskыja, hodatajacema svjatyma tvoima Kyriomъ i Metodomъ, podasi prѣzrѣti zemnaja. Gospodemъ.

Obrázek 5: ukázka procesu jazykové analýzy